

hasonlók. Lássunk már a' Magyar Nemzet Culturájához különösen.

Bérekesztése következik.

2.

A' Régi Magyaroknak Vallásbéli 's Erkölcsi Állapottokról.

A' Magyar Anyaszentegyház' Történeteinek Próbájából.

E l s ő R é s z.

A' Régi Magyaroknak vallásbéli állapotok.

§. 1.

A' néz ő pont.

Még társaságokba sem szerződtek az emberek; még alacson kunyhókban, vagy sátorok alatt volt lakások, 's távol minden főbb tudományos csinosodástól, a' marha tartásnál, föld mivélésnél egyébhez nem értettek, 's úgy szőlván új szülött csöcsömői voltak a' természetnek; és már — a' Történet írások bizonyítási szerént, tiszta ismereteik valának Istenről. E' vallásbéli formáltatásnak nyomait, leginkább ismeretessé létöknek első idejében talállyuk a' régi népeknél. És épen mivel náluk bölesőjökben láttyuk felderítve a' világosságot, fellebb pedig, ifjúi, 's ember korokban, azt gyengülni, 's homályosodni tapasztalljuk; úgyes a' következtetés: hogy az emberi nem, létele' kezdetében tiszta, 's megszen-

telő erejű isméretével birt Istennek, és csak utóbb, az embereknek eredeti honnyokból történt kiszakadtokkal, széteszlásokkal, 's különös népekké lett szaporodásokkal — hol jobban, hol kevesbé — homályosodott, vagy ölettetett-el egészen. — A' régi népek között magok a' Zsidók valának egyedül, a' kiknél az Istennek ismérete, a' legnagyobb változásoknak, 's veszélyeknek közepette is tisztán, 's zavaratlan megmaradt: és az igaz Istennek imádása — bátor Hazájok, 's Uralkodójik változtanak, soha egészen, meg nem szűnt; és minden időben voltak Tanítójik, kik őket az Isten' akarattyára oktatták. Az ő dolgaikkal a' többi népek' Költői, 's Bölcese is — akár miképpen ismét megismérkedének. Innét származhatott egyedül az a' szembetűnő hasonlóság, melly a' napkelet' Regéji, 's Mythuszi és az ő Szent Történeteik között találhatik: innét hogy az ő vallásaik némű némű homályos mássai az igaz isteni példánynak „E' hagyományok' folyama, hol kevesbé, hol jobban megzavarodott; de mindenütt visz vala magával arany fővényt a' tiszta forrásból, a' mellyből eredett” (a) — Az igazság' e' béli meghamisításának, 's elcsufításának fő oka volt a' *Poezis*. A' mint ember az Istennek képzetétől áthatva ajakit megnyitva, azonnal a' szent *Poezis* szóllal - ki belőle. Ez őt most a' magasságba ragadozza, majd a' mélységbe meríti: itt a' virágokon röpdözteti a' mezőkben, ott Libanon' hegyén az Isten' fájira szegezi szemcit, 's szinte a' csillagok' tanyájáig viszi: hol a' harmat cseppet csudáltattya vele a' fűszálon; hol a' megmérhetetlen világ tengert, 's a' természet' elementomit: az Istent pedig minde-

(a) Stolberg Geschichte der Religion Jesu Christi I. Th. 427. old.

nütt, mindenkben mindent munkálódva mutogattya néki. Erre a' szeretetnek, hálának, 's alázatnak érzeményi gerjedeznek, 's minden szóból ezek az indulatok hangzanak: a' szavak rendesen, egymás mellé szerkeztetve Énekké válnak, az Énekekkel hurok zengnek - öszve, 's ugyan azt a hangzatot mívelkedik a' jelenlévők' belsejiben. Az ilyen Énekesek valóságos Papjai az Istenségnek: tiszteletre vonzák magok eránt az egész sokaságot: a' többinek úgy szóllván szívökbe viszik az Istent, meglágyíttják lelköket, 's ezzel csinosodásoknak, emberesedéseknek megvetik az alapját. De valamint szoros, és hasznos a' Poeszisknak a' Religióval való öszve köttetése, szinte öly veszedelmesé lön az Emennek. Mikoron t. i. tiszte szerént a' belső Istenességet kell vala a' szemek' elébe festenie, 's a' természet' műveiben rejtező isteni mit, kivonva az embernek könnyebb szemlélés végett elébe terjesztenie, 's ennél fogva az istenes érzelmet, serkentenie, táplálnia, emelnie; csak hamar elüte ezéljától. Felletőbb érzéki ábrázolási által felhevétvén az embert, a' korlátokon túl ragadá, mellyek között vallásbeli szemlélődéseiben tartózkodnia kellett volna; a' ki szent dühbe hozatva, azt véle, mint ha magán kívül az Isten' szavát hallaná, 's valóságos mennyei lehellettől fuvaltatnék; és a' mi ezen állapottyában kívülről legszebbnek, legnagyobbnak tünt-fel, 's mutatkozott, azt ő mint Istenséget kezdé szóllítani, a' homét a' szent helyek, a' jövendőlk' setét barlangjai származtának; a' mindenütt munkálódó Való bizonyos tér közé szorittaték; a' Véghetetlen véges formákba önteték; a' világ, 's a' mi abban vagyon, az Istenségnek már nem képe, hanem önnön maga: innét a' polytheizmus, emberi, vagy baromi formák szerént képzett Istenek, Fetischek, Mythu-

sok. — A' maga meghitt bölcskedés sem kevesé segítette rongálni az együgyű, tisztább eredeti ismereteket. Mihelyt az ember — elfordítván szemét a' világosságtól, mellyben néki Isten, minden ő munkájából elébe tündöklék; és nem ügyelvén az igére, mellyel néki magát kivehetőképén hirdeti; maga szerént, 's önn' magától akará megfogni, a' megfoghatatlant; elérni gondolattal a' minden gondolatoknál magasabbat; legottan ezer kétekbe, 's képtelenségekbe esék. Az eszmélkedés — nem lévén többé határjai, fáradhatatlan lön, mindenütt, akármiképpen, a' mindenek' Nemzôjét felkeresni. Eleve a' természetre függeszté szemét, és a' mi minden ő terméki-ben feltaláltatik, 's a' legcsudálatosb tüneményeket munkálódgya: a' levegőt, vizet, a' tüzet, vagy épen általában a' mterátiát, állittá Istenségnek. De nem sokára fellebb emelkedett az ész, 's felvette, hogy a' matéria holt, és mozdulatlan. Az a' valami, a' mi ôtet vesztegléséből felserkentti, néki az első taszítást adgya, szünet nélkül beléje foly, és életet áraszt, mozgásban tartya, ez a' valami, ez a' lehellet, melly mindenütt fuvall, ez az egész természetben vég nélkül kiterjedt munkás Való, — a' világ' lelke leve az ő Istene. — Mások hosszas eszmélkedéseik után kitalálták ugyan, hogy Isten, egy bizonyos lelki valóság, a' ki bátor áthat mindeneket, e' világí dolgok sorába mindazáltal nem tartozik: de az iszonyatosakat, mellyek itt a' szépségekkel, a' roszszakat, mellyek a' jókkal elegyedve találtatnak, egy Valónak ügyelete alatt nem tudván összeegyeztetni; vagy fogyatkozásokkal gondolták az ő természetét; vagy a' két ellenkező dolgoknak, két külömböző Okföt tulajdonítottak — Mások e' gondolatnak átlátván a' képtelenségét, legtökéletesbnek, 's boldognak állították ugyan

Istent, de épen azért egészen elszakaszták őtet a' világtól; olly állapotba helyeztetvén, hol alkotmányira való gond nélkül örök nyugalomban él. — Amazok a' sok előre nem látott, 's elkerülhetetlen viszontagságoknak közepette, okaira nem találván, egy kérelhetetlen örök véget, fátum, alá veték a' világot az Istenekkel együtt. — Sokan pedig megunván küszködni a' nehézségekkel; vagy a' testbe elmerülve, ezekről minden vizsgálódásnak, mintegy háladatlan munkának ellene mondván: vagy úgy élnek, hogy őket Isten nélkül valóknak kellessék tartanunk, vagy nyilván kimondgyák: nincs Isten. — Végre a' babonás, vagy istentelen népekkel való össze elegyedés, 's közösülés is, sokakban megrongálta, elesufította a' tisztább ismereteket. Közönségesen azokkal a' részecskéikkel terhesek a' folyók — tisztán szakadván-kí eredeti forrásokból, mellyek beléjük a' földön elegyednek, mellyen keresztül leghosszszasb volt a' futásuk. Az emberi elmékbe is a' honn beszívott vélekedések mellé — ha ezek el nem nyomatnak is, azok hamar beszínlik magokat, mellyek a' népekben uralkodnak, a' kik között, vagy körül legtovább időztek.

§. 2.

A' Magyaroknak Istentől való ismeretük.

E' néző pontból szemlélvén a' Magyaroknak vallásbeli állapottyokat, azt kell allitanom: hogy az ő Eldődük is tiszta ismeretekkel szakadtak-kí az emberi nem' eredeti honnyából. Minden más nemzetöktől megkülönödve, a' Fővalóságot Istennek nevezték. E' nevet honnét vették légyen, különböznek a' vélekedések. Némelylek úgy gondolkodnak, hogy azt,, hihetőképpen a' Hazu-

Ioktól (Persáktól) vették légyen Eleink: 's *Izdánból*, vagy *Jizdánból* faragták, melly a' régi *Kazulok*nál a' jó Istenségnek neve vala. Meg lehet hogy azok egykor a' Mágusi hitben valának, mellyet a' régi *Kazulok* követtek." (a) Mások e' nevezetét a' *Kaldeusok* *Estájából* származtatták, melly tüzet tesz. A' honnét a' *Görögök* is, az örökös tüzet nem csak *Ἑστια*, vagy *Ἑστια*, hanem *Ἑστια* néven is, melly a' Magyar Istenhez hasonló, nevezik." (b) Találni olyat is, a' ki e' képp' okoskodik: „Az Egyiptomi *Isisnek*, ennek a' közönséges Istenségnek tisztelete, mellyből kétség kívül a' Persiai *Izid* vagy *Jezdan* lett, régenten olly messze kiterjedt, hogy ahhoz egy Istenséget se lehetett hasonlítani. Ezt még az éjszaki tartományokban is tisztelték; 's a' máj Laponiai Mágusok' dobjai az *Isis*' régi papjaiéval egészen megegyeznek. Mi csuda tehát, ha e' híres nevet a' Magyarok is fel vették a' Fő valónak kifejezésére." (c) Továbbá más, bizonyos, mond, hogy az *Isten* a' Magyaroknak tulajdon szavok', 's egy jó, 's egyetlen egy Istenségnek a' neve volt; innét azt az Anyaszentegyházba lett beavattatások után is megtartották. Annak a' persiai *Atesch*, vagy Zsidó *Esch* szóból való származása semmiel nem hihetőbb; mint az indiai *Ischana* (Ur), vagy *Vischnu* (az egész világot átható lélek) nevezetéből való eredete." (d). Végre egy nagy

(a) Sándor István Sokféle. Tizedik Darab. 60 old. Bétsben 1802.

(b) Cornides, Commentatio de Religione veterum Hungarorum. Viennae 1791. 23. old.

(c) L. Hager, Neue Beweise der Verwandtschaft der Ungarn mit den Lappländern. Wien 1794. 80 old.

(d) Fessler, die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen, Erster Theil. Erster Band. Leipzig 1815. 340 old.

Magyar Philologus' magyarázata, fejtegetése szerint, az *Isten* név egy értelmű a' *Jehova* nevezettel. Vagyon t. i. a' Zsidó nyelvben *jesch* (ens, lény, vagy löny); ugyan annyi a' Káldeaiaknál *ith*, vagy *its*. Ez a' szava az eredeti nyelvnek, más nyelvekben is külömbféle sziszegéssel feltaláltatik, ugymint az Arábiai, Eszthi, Persiai, 's Magyar nyelvekben; 's ebből lett a' Fővalóság' magyar neve. Isten t. i. már a' Zsidóknak úgy hirdettetett: a' *ki* vagyon; valamint pedig ezekhez, úgy más nemzetekhez is azon forrásból jutott Annak felséges ismérte; mellynek kifejezésére ők is ugyan azon eredeti szóval éltek, de azonképp' a' mint az nálók divatba jött vala. Így igen kevés változással, mind a' *jesch*, mind az *its*, a' maga egyszerű formájában, Jeniszéj, 's Obi között némelly népeknél meg is vagyon: nevezetesen az Arioknál *Esz*, a' Kotoroknál *Es*, az Aszszánoknál *Ősz*, a' Lumpokoloknál *Ets*. A' kiknél tehát Isten, a' névnek tulajdon értelme szerint: Való, lény, vagy löny (a). A' Magyarok pedig ezen *its*-et úgy ejtették-ki, hogy az *Ssen* kívül a' *t* is hallatszott légyen: *ist*; mellyhez az *en* mutató névmással járultával lett a' név *Istēn* (a' lény, a' való maga.). (a). — Ezen egymástól külömböző vélekedéseknek közepette — minek utánna az ázsiai mythuszoknak egy szorgalmatos, 's tudós vizsgálója az Irtisch tájján lakokban — melly Kriszt. Ur születése után 376, és 626 eszt. között való időre esik — a' Magyarokról azt bátorkodik mondani: „ hogy ezeredekig olly egyszerű volt a' Religiójok mint életök' módgya ” (b); én azzal tartok, melly annak száрма-

(a) Joan. Nicol. Révai Antiquitates Literaturae Hungaricae, Vol. I. Pestini 1803 §. 54. 122—125. old. —

(b) Görres Mythengeschichte der asiatischen Welt. Erster Band. Hinterasiatische Mythen. Heidelberg 1810. 201 old.

zását az emberi nem' eredeti honnyához — a' honnét vett együgyü, de tiszta, ismeretöket olly sokáig megtartották — közelebb keresi. Mert el nem hitethetem magammal, hogy Vallások lévén, már akkor is a' Fővalót tulajdon nyelvökön nevezni ne tudták volna Elejik; vagy hogy olly fő-tárgynak a' nevét egy könnyen elcsesérték volna. Egyéb ha az előadott állításnak ellenére, azt nem vesszük-fel, hogy e' nemzet Fő valót nem esmért, a' ki ellenök e' vádot elsőben felhozta. (a) Az előtt ök gyűlöletesek voltak, 's a' patvarkodása annak tekintete előtt megszégyenül, 's elenyészik, a' ki felőlök nyilván mondotta vala: „csak azt imádgják egyedül, 's nevezik Istennek, a' ki e' Mindent építette.” (b) E' szerént láttyuk, hogy „Árpád Herczeg is felfegyverkezve elrendelvén seregét, 's könyhullatva *imádván az Urat*, vastagitá vitézeit” (c). De mélyebben is bele vagy on oltva a' Fő valóság' keresésére igazított készlet az emberi természetbe; bölcsőbb a' kijelentés' folyamának igazgatása, minthogy egy egész nemzet az atheizmus' sötétségébe merülhessen. Az állítástól azonban nem vagyok idegen, hogy a' Persáktól valamint szavakat, szokásokat; úgy némelly vallásbeli vélekedéseket, 's szertartásokat is kölcsönözhettek: minthogy azt a' szomszédság, a' velök való közösülés, sőt a' Magyarok' egy felekezetöknek — mikoron a' nagyobb rész egyenesen Baskirba költözött — Kúmánál a' persiai földön lett megtele-

(a) Luitprand Lib. I. Cap. 25. Cornidesnél, az említett Értekezésében 25. old.

(b) Theophilact. Hist. Lib. VIII. Cap. 8. Cornidesnél ugyan ott 19. old.

(c) Anonymus, az az: Bela Királynak nevetlen Író-Deákja. Fordította Lethenyei János Pesten 1790 XXXIX Rész, 41. old.

pedése, lehetségessé tette vala (a). — Mivel pedig mindent bizonyos formában gondol az emberi értelem, az a kérdés: vajyon a Magyarok miképpen képzették annak mivoltát magoknak? — Az Avár Fejedelem illy átkot mondott vala magára, az egyességnek megerősítésére, melyet a Rómaiakkal szerzett, ha hitét megszegné: „hogy ő, 's az egész nemzettség kardal veszszen-el; a magas Ëg, 's a Tűz Isten, a' ki az Ëgben vagyon, szakadgyon reájok” (b). Így az ő vélt rokonaik! — „Az Oszttyákoknál *Innen Nom*, oda fenn lévő Isten, a' Woguloknál *Torom* közönséges Isten, másképpen *Troron* is, világosság, a' neve.” (c) Ezek között a' Magyarok 250 eszt. laktanak. Indiában a' mythuszok tövén, a' honnét miképpen a' nemzeteknek, úgy a' vallásoknak is számtalan ágai sarjadztak, „a' lények' lénnye, (d) a' világosságok' világossága, a' lelkek' lelke, nem valamely helyre szorítva, hanem inkább mindent magában foglalva, mindennek formája, magasb mindeneknél, szabad mindenektől. E' fény valónak nagysága által, maga nem mozogván, forog a' világ' köre. Ott a' hol ő vagyon sem Nap, sem Hold nincsen; oda csillagok, villámok nem mehetnek: mert mind e' tüzek az ő világából vannak, mind ő belőle való világosságok. De az Isten nem látható világosság, nem olyan mint a'

(a) Fessler ugyan ott 233 old.

(b) Menander de Legat. Lib. II. pag. 26. edit. Venet. Cornidesnél többszer említett Ertekez. 24 old.

(c) Görres említett könyvében I. Theil. 55. old. — Hager fenn elő hozott könyvében 74 old.

(d) A' Permiseknél — Finniában — az Isten' neve: J e n - l ö n supernum ens; és illy formán a' löny, vagy lény nevezet, mélytől mi, mint újtól idegenkedtünk, ha most a' szokáson kívül vagyon is, Eleinknél ismeretes volt, 's náluk is azt jelentette: a' mi v a g y ő n — ens.

nap, és tűz." (a). Már ha a' törzsökhöz, a' rokonokhoz, a' lakos társakhoz képezni szabad; valamint e' nemzetek vélekedése között nagy a' hasonlatosság: úgy igen hihető, hogy Eleink is Istent azonképpen gondolták légyen. Erősíti ezt *Theophilact* bizonyosság tétele: „igen bolondúl tisztelik, mond, a' tüzet;” (b) de hogy azt Istennek nem tartották már fellebb előhozott szavaiból láttuk. Némellyek szerint a' Finniai Nemzettségek közül, *Jumal* vagy *Torom* a' mindek' Alkotója a' napban lakozik, ezért tisztelték a' tüzet mint a' Napnak képét; *Jumal* tiszteletére tüzet raktak, 's az áldozatot is a' napfelé fel szokták emelni." (c) Oka tehát a' tűz' tiszteletének, a' nappal való hasonlatosság volt, melly a' maga fényét, hitők szerint, az Isten mivoltából veszi vala. Ezekből elhitetem magammal, hogy a' Magyarokat is épen ez birta volt a' tűznek a' tiszteletére; 's náluk is Isten a' világosságok' világossága, a' Lelkek' Lelke, a' Lények' Lénnye volt. Nevének magyarázattya után: olly világosság, olly Lélek, olly Lény, melly önn magától vagyon, 's mindenüvé elhat fényével, hatalmával. Felséges tulajdoniról való hitőket, az ő könyörgéseik, 's áldozataik nyilvánvalóvá teszik. Ezek valamint az imádókban a' szűkölködés', tehetetlenség', alázat', függés' érezetinek kinyilatkoztatási; úgy a' Fő valóra nézve, a' kihez intéztetnek, az ő hatalma, ereje, igazgatása gondviselése, mindentudása felől való vallástételek. Az, hogy Etelka Világos-Váron az új épületet a' Ma-

(a) Görres I. Theil. 71. 72. 133. old.

(b) Theophilaet a' fenn említett helyen.

(c) Hager már előhozott könyvének 74 old.

gyarok Istenének szenteli (a); a' vélekedésen épül, hogy ők Istent, honni nemzeti Véd-Istenöknek tartották legyen. Nagy érdemű Dugonicsunknak épen nem ügyetlen a' gyanítása. „Mert nem volt a' világon olly nemzettség, melly magát Istennek különös oltalmára más egyebeknél érdemesbnek ne tartotta volna. Fussuk csak által a' föld hátán élt népeknek történeteiket, 's tekintsünk bele egy kevesé, a' lefolyt Századok' Évkönyveibe; nem egy könnyen találunk olly nemzetet, melly magának egy Fővalót Véd-Istenül ne választott volna. Ebben minden nyers, 's csinosabb nemzettségek megegyeznek, a' felvilágosodott Socratestől fogva a' buta Yameoszig; kezdgyük-el bár a' Gangesnél, 's mennyünk-fel a' föld' éjszaki sarkáig, a' heves Khinában, 's a' Szamójédák' fagyos Tartományaiiban Véd - Isteneket mindenütt találunk”. (b) — Azonban, hogy az egy Fővalón kívül Baskirban más Isteneknek, 's bálvány képeknek imádására is vetemedtek legyen, sokan igen súlyos bizonyítékokkal erősítik. Némellyek azon építenek: mert Gejzáról azt állítja a' vele egy idejű Ditmár (c), hogy az igaz Isténen kívül bálványoknak is áldozott. Mások azt I. András' Törvényéből vitattyák; hol nékik az parancsoltatik „hogy a' hiúságos Szittyai szertartásoknak, 's hamis Isteneknek ellene mond-gyanak” (d). Én pedig mind ezekből is, bár melly nyomósoknak tessenek, bálványozást kö-

(a) Etelka. Első könyv irta Dugonics András Királyi Oktató, Második kiadás, Posonyban, és Pesten 1791. 85. old.

(b) Lindemann Geschichte der Meinungen älterer und neuerer Völker im Stande der Roheit und Cultur von Gott, Religion, und Priesterthum. I. Theil, Stendal 1784. 41. old.

(c) Ditmar, Merseb. L. VII. Fesslernél u. o. 308. old.

(d) Corpus Jur. Hung. Tom. I. p. 133. — Péterfi Concil. Hung. Tom. I. p. 14.

vetkeztetni nem hátkodom. Hogy a' fenn említett Herezeg bálványozónak mondatott, későbbben a' Magyarokra e' törvény hozatott, nem is kétlem a' volt az oka: mivel „igen bolondúl tisztelik vala, Theophilact mondásaként, a' tüzet, becsülik az eget, a' levegőt, 's a' vizet, és éneket mondanak a' földnek”. (a) Tehát az Író is, a' Törvényhozó is, egyedül az ő tiszteletök módgyából 's tárgyából tett vala ítéletet; melyből azt bálványozásnak — valamint a' tárgyat a' tisztelet módgyából hamis Istennek, állítani nem lehet. Ez annyival hihetőbb, hogy a' többször említett Theophilact hitöket, vélekedéseket — melyből egyedül lehetséges azt igazán bírálni; épen ellenkezőleg adgya-elő: úgymint a' kik, minden babonás szertartásaik mellett, egyedül azt imádgják, 's nevezik Istennek, a' ki e' Mindent építette (b). Mind Ditmár, mind a' törvény, az idő' billyegét viselik; melyben az emberek többnyire a' formát vették a' dolgok' mívoltának. Állításom világosítást is, erőt is, fog ezentúl venni, némelly napkeleti, 's éjszaki népeknek a' Démónokról — Főbblelkekről — való tanításokból; melynek a' Magyaroknál is találni némű némű homályos nyomára.

§. 5.

A' jó, és gonosz főbb alkotású Lelkekről.

A' mit a' Zsidóknak szent könyveik a' jó, 's vétkes Angyalokról tanítottak, vagy régi hagyományik magokban foglaltak, azt is, mint más

(a) Theophilact Lib. VII. Cap. 8. Cornides' sokszor felhozott Értekezésében 19. old.

(b) Ugyan az, ugyan ott.

egyéb czikkelyeket, majd nem minden nemzetre elterjedve, de jobbára mindenütt elforgatva, elcsufítva talállyuk. A' természet erejének törvényeire, 's tüneményeinek okaira nem akadván miveletlenségében az emberi elme; és érezvén mivelledésökre a' maga tehetetlenségét; azokat mind bizonyos láthatatlan, 's az érzékenységek által meg nem fogható valóknak tulajdonította. Innét a' hajdani népek, a' napot, a' holdat a' csillagokat, a' tüzet, a' földet, a' vizet, a' levegőt, 's a' t. mind lelkekkel népesítették meg lépzéledésökbén. Mivel pedig a' culturának azon fokán, a' mellyen álltanak, egyedül az vála minden törekedéseik' czéllya, a' jó, a' mi érzéki kívánatokat reményeiket be töltötte; a' Lelkeket, kiknek eszközlésök által, vélekedésök szerént azt elérniék engedtetett, jó *Géniosoknak*, *Démonoknak*, nevezték. — Igy, egyike volt az indiai hit ágazatoknak,, hogy Isten eleve a' Fő hatalmasságokat, t. i. a' *Mayeszszurát*, az eget, a' *Szadasziwát*, levegőt, a' *Rudrát*, tüzet, a' *Wischnút*, vizet, és a' *Brachmát*, földet, teremtette. Ezek után következtek a' *Fereschthehhak*, előbb kelő lelkek; a' *Mokelánok* a' tüneményekre ügyelők, 's egész serege a' jó lelkeknek." (a) A' Parziszmus szerént is hét *Amschaszpand*, Főlélek, és számtalan *Izedek*, szolgáló lelkek, vagnak, kik városokra, folyó vizekre, hegyekre, 's házakra viselnek gondot. (b) A' Szamojédák, Osztyákok, a' Napot és Holdat tartják vála Al Istenségeknék, főbb lelkeknek, 's némelly fákat, hegyeket megjelkesítve lenni gondoltak (c). Szóval majd nem minden régi népeknél találni olly

(a) Görres Mythengeschichte I. Band. 180. old.

(b) Ugyan ott 237. old.

(c) Lindemann Geschichte der Meinungen III. Th. 208. old.

Valókat, kik Isten, és az Ember között közép helyen álltanak. (a) — Hogy a Magyarok is hittek legyen illy lelkeket, a' régi *Urdung* névben bizonyosságunk vagyon, kit a' Finnek *Wum-Urdnak* neveznek. Ezt ma mi Ördögnek mondgyuk. Az *Angyal* néven kívül, más nem lévén nyelvünkben a' jó lelkek nevezésére — mellyel bennünket kétség kívül a' keresztény hit esmerkedtetett-meg — azoknak régi nevök vagy elveszett, vagy az *Urdung* annyit tett, mint Démon a' régiéknél; 's azt mind a' jó, mind a' rossz lelkekre alkalmaztatták, vagy pedig tán mint mái napiglan is a' közbeszedben, a' jókon általában, a' jó lelkeket értyük — *Jóknak* hivatattak. De ha ez úgy nem volna is, abból: hogy a' különösszerencsétlen esetiket, bajjaikat, 's minden rosszat, — a' mint megfogjuk látni — az ördögök munkájoknak néztek; nem szenved kétséget, hogy a' gazdag halászatokat, szerencsés vadászatokat, barmaik' szaporaságát, 's jó tejelésöket, valamelly veszedelemből lett megmenekedésöket, nyilaiknak derék repülésöket, közvetetlen mind annyi láthatatlan jó öröknek tulajdonították. És valamint a' különös jóvakat, a' földből — melly csordáikat táplálá; az égből — a' honnét a' termékenyítő harmatok estenek; a' vízből — mellyben számokra a' halak ivtanak, 's az erdőkől vették — hol nékik a' vadaik szaporodtak: úgy igen hihető, hogy e' *Jókat* is azoknak körülötte lebegni, 's reájok különösen ügyelleni vélték. Innét lett becsülésök' tárgya az ég, a' levegő, és a' víz, 's zengtek énekeket a' Földnek. Igazában, tiszteletök, a' jó tetemények' emlékinél, kútfejénél, magokra a' körülöttek gondos őröt tartó *Jókra*, nem mint Istenekre, hanem csak mint ha-

(a) Lindemann III. Th. 99. s. a. k. old.

talmas lelkekre vala igazítva. Mi okból is tehetnénk tudatlanbá a' Magyarat Siberia' buta lakosinál, kik emlétett Al-Isteneiket nem imádgják, hanem egyedül őseik' hagyományi eránt való tekéntetből tisztelik? (a) — Nem külömben a' sok rossz is, mellyekkel embernek e' világon küszködnie kell, minden régi népek bizonyos gonosz lelkektől származtatták: kiket valamint' természetökre, úgy formájokra 's lakóhelyökre nézve rettentőképpen festettek volt. Illyen vata az Induszoknál *Bratr* a' kígyó forma gonosz Démon, kit *Indra* — a' Fereschthehhák' villám fegyverű Királya a' hegyek között megvert, és az ő serege, a' *Djeniánok* (b). Illyen a' Persáknál *Arimán* — *Ormuzdtól* teremtvé — ki irigységből gonosszá (*Dew*) lett, esküdt ellensége minden jónak; igazságtalan, tisztátalan, hazug, álnok, maga a' gonoszság, halállal terhes. Az alkotó erővel, mellynek részese lett, olly valókat hozott a' világra, kik az ő uralkodása alatt a' setétség' országát tesszik. Az *Ormuzdtól* teremtetett jó lelkeknek mindenekben szünet nélkül ellenök dolgoznak. Ötőlök származik minden gonosz, minden rossz. Vagynak halál', szegénység', 's nyavalyák' *Dewjei*. (c) *Arimán*' képének a' setétséget tartották. (d) A' Káspium Tenger mellékiek pedig azt hiték: a' Tűz mezőn *Bakunál* vagyon eltemetve, 's a' zsirjával táplállyá a' szünet nélkül való lángot: (e) mások szerint pedig az ő lakhelye a'

(a) Lindemann III. Th. 206. old.

(b) Görres Mythengeschichte I. B. 87–88 old.

(c) Reinhard Abriss einer Geschichte der Entstehung und Ausbildung der religiösen Ideen. Jena 1794. 124. old. — Görres emlétett Könyvében 222. old.

(d) Broughthon Relig. Lexicon II. Rész 496. old.

(e) Lindemann Geschichte der Meinungen VI. Th. 16. old.

Duczak, a' mély setétség, hol őtet olvasztott érez sütögeti. (a) És ez a' tanítás a' napkeleti philosophiával szél-tiben elterjedett: miképpen azt a' Finnek *Wum-Urdjában* (vizi emberében) láthatni, a' ki az ő vélekedésök szerint a' vízben, a' tűz ellenségében, lakozik; (b) a' régi Tótok *Csertájában*, kit ők feketének képzeltek volt (c). Innét mind őket tartották a' házosság' háborítójinak: ők akadáloztattyák halászatyokat; ők ártanak vadászatyokban: ők rontyák-meg kisdedeiket, vagy azokat elcsereplik; ők táplállyák a' tűz okádó hegyeket, a' hév vizeket; ők okozták a' nyaválakat, 's ő tőlök származik a' döghalál. Hogy a' Magyarok is ismertek illy gonosz lelkeket, a' két régi Magyar szó: *Urdung*, és *Ármányos*, nem hágy kételkedni. Ha mind közös név lehetett is az *Urdung*, vagy a' magán hangzókat megváltoztatva az *Ördög*; bizonyos mindazáltal, hogy azon közönségesen gonosz lelket értettek; és talán e' kártékony seregnek Fejedelmét nevezték e' néven: minthogy a' többit a' közbeszédben *Roszzsahnak* *Gonoszsahnak* szoktuk általában mondani. A' *Sátán* nevet, csak a' Keresztény hittel vették-fel nyelvökbe. (d) — Az *Ármányos* név — melly *Ármánytól* származik, vagy *Arimanius* régi magyarosan írva — még a' Községnél is ismeretes. Első tekintettel szembetűnik, hogy azt Eleinknek a' Persáktól kellett kölcsönözniük. Abból pedig még hihetőbbé lészen, hogy az *ördögös*, 's *ármányos* nevezetek mái napiglan is egy értelműek: egyik is, másik is arról mondat-

(a) Görres u. ó. 235. old.

(b) Hager fenn említett Könyvének 74. old.

(c) Lindemann VI. Th. 16. old.

(d) Fessler die Gesch. der Ungern I. Th. I. Band. 340. old.

tatván, a' kiben rossz, hamis, álnok, istentelen lélek lakozik: valamint az ördög egyenlő hatalma az *Arimánnal* vagy *Ahermánnal*; ennek a' Persáktól, annak a' Magyaroktól tulajdonittatván a' rosszszaknak adása, teremtese. Vagy tehát már a' Persákkal lett közlésök előtt illyképpen gondolkodtak a' Magyarok a' magok ördögjőkről, vagy hozzájok közelebb esttekkel átvévén e' czikhelyt a' Máguszoknak tanításokból, az *Arimánnak* alkotó erejét, annak is tulajdonává tették. — Innét ügyesb a' Magyaroknak mind e'korig kúííthatatlan ördög adt-ter — káromkodásokat régi vallások' maradványának; mint reájok a' IV. Béla táborában katonáskodott Manikeusoktól ragadottnak tartani; (a) a' tanítás mellyből az eredetét veszi, már a' Manikeizmus előtt, majd nem egész napkeleten — a' honnét ők származtak, és jöttek, uralkodó lévén. Ugyan azért hihetőbb: hogy azt e' nemzetben, a' hasonló gondolkodású népek között a' századokig való lakás, mint egynehány emberrel a' rövid ideig való társalkodás, gyökeresítette.

§. 4.

És az emberi lélekről való vélekedésök.

Hogy a' Magyarok emberben külömbséget tudtak a' Test, és Lélek között; magok a' külömbféle nevezetek bizonyságok érette. A' mi ennek mivoltát illeti — a' mennyire a' névből gyaníthatni, azt az Isten' lehelékének tartották: é-

(a) Ha jól emlékezem, Tiszt. Alexovics Vázul — Hazánkuk jeles Concionátora — a' káromkodásról mondott Egyházi Beszédében kereste ott annak eredetét.

pen mint felöle az Induszok vélekedtek. (a) Valamint mind azok a' népek, a' kik között éltek, halhatatlannak ismerték a' lelket; sőt jobbára annak más testekbe való költözködését hitték, melly vélekedés az előbbit felteszi, a' halhatatlanságnak ismeretét tőlök sem lehet ügygyel megtagadni. A' gyász, a' tor, a' halotti inneplések, az emlékek (§ 11), mind arra mutatnak, hogy testöktől lett elválások, holtok után is élni hitték elhunytjaikat. (b) A' lelkek' vándorlásáról való tanításnak nálök legkissebb nyomára sem találni. Az ő öldöklő török, semmi némű állatot vallásbéli tekintetből meg nem kémelt. A' leg szebb paripák, más csordabeli állatok, mindenféle erdei vadak, és vizek' lakosi nékik eledelül szolgáltanak. Hihetőbb, hogy övéik' Lelköket mind a' szellők' tartományában, a' Menyben, vélték összevegyülni, a' honnét, viselt dolgaikra emlékezve, hátra hagyott rokoniknak tetteiket, 's lassan lassan serdülő maradékokat, szemlélik vala (c). Ezen kívül t. i. — (a' lélek szomorú állapottyának jegyzésére a' siron túl, későbbi lévén a' Pokol nevezet) eredeti nyelvökben egyéb

(a) Görres Mythen-geschichte I. Band 118. 128. old.

(b) Eh! quel cœur ne se livre à ce besoin supreme?

L'homme agité d'espérance et d'effroi

Apporte ce besoin d'exister après soi.

Dans l'asile du trépas même.

Un sépulchre à ses pieds, et le front dans les cieux,

La pyramide qui s'élance

Jusqu'au trône éternel va porter l'espérance

De ce cadavre ambitieux.

Sur l'airain périssable il grave sa mémoire,

Hélas! et sa fragilité;

Et sur ces monumens, témoins de sa victoire,

Trop frères garans de sa gloire.

Fait un essai mortel de l'immortalité.

Delille Dithyrambe sur l'immortalité de l'ame, A Paris.
1802. 28. old.

(c) Herder Zerstreute Blätter VI. Band Wien 1801. 85. old.

szót nem találni. Megjegyzést érdemel továbbá, hogy majd nem minden Finniai népeknél, Syrjeneknél, Tseremiseknél, Wattyákoknál, az Isten és Menny csak nem egy formán neveztetnek. Mellyből az a következés, hogy a' Mennybe, 's Istenhez menni, náluk egy volt légyen. Innét nem kétlem a' Magyaroknál is *Menny*, a' Lappoknál is a' véle hasonlatos *Muenje*, magasságot; a' Mennyég, magasságos eget (supernam atmosphaeram) tön; a' hol mind ezek a' népek az Istent lakozni vélték volt. A' honnét nyilván valóvá lesz, hogy a' Finniai népekkel együtt Eleink is e' mindenkoron világos mennyei felső tartományokba helyeztették, a' boldogult Lelkeknek Honnyokat. A' Mennyet minden nemzetek olly helynek tartották, a' hol tellyes, 's örök boldogságban folytatták éltöket. De minthogy minden nép a' maga ismeretes örömben, 's gyönyörűségiben, és kedves foglalatosságának akadályozatlan üzésében állította magát szerencsésnek; az idvességet is a' szerént képzelte, a' szerént alkotta magának a' Mennyt. A' nyers ember vélekedéseként itt örök tavasz nevet: az erdőkben a' vadak, a' folyókban szinte pizsegnek a' halak, minden munka, fáradság nélkül, bajtól, nyavaláktól mentten, mindennek bővségében foly szünetkezés nélkül az élet. (a) Elhitetem magammal, hogy e' pontban a' Magyarok sem voltak lelkiebbek; 's az ő Mennők is, mint halászó, vadászó, marha tartó népnél, az adott rajzolattól tán semmit sem különbözött. A' vizek mellé való temetkezésök' szokása (§ 11) oda láttatik mutatni: hogy a' léleknek abban való megmosódását 's tisztulását, a' boldog Lelkek' Honnyába leendő fel vétettetésök előtt szükségesnek gondolták. — És így „ sok hal

(a) Lindemann V. Theil. 120. old.

vélekedéseket, de bálványozást a' régi Magyaroknál nem találni, 's az ő kevés czikkelyekből álló Theologiják sokkal józanabb volt, sem mint közönségesen tartatik. " (a)

§. 5.

Áldozattyaik.

Az embert, a' ki Istent ismér, és őtet a' természet' Alkotójának, 's minden jók' Adójának lenni tudgya: mikoron örülnie engedtetik kedves kívánsági' tellyesedésének, vagy szükségei' enyhülésének: maga e' kellemetes érzet, a' hatalmas, 's kegyes Való eránt — a' kinek azt tulajdonítja, háladatosságra, hódolásra, tőle való függésének megismérésére, 's e' szives indulatoknak kiöntésére, kinyilatkoztatására is sürgeti. A' Magyarok ezeket az Isten eránt - való gerjedelmeket, 's azoknak bizonyos tételek által való kiadtát *áldomásnak, imádásnak* (b) mondták. E' végre minden némű cselekedetek között, kezdettől fogva legjelesbnek, 's a' teendő dolog' mivoltának kifejezésére legalkalmatosbnak, minden nemzetek az *Áldozatot* tartották. Innét az egész földön uralkodó volt, 's minden népek, minden ég hajlat alatt, a' szélső éjszaktól fogva, a' délszak' végéig, Áldozattal böcsüllötték az Istenséget. És erre minden örvendetes történetek, egy szerencsés vadászat, vagy bőv halászat, vagy dicső győzödelem, vagy valamelly veszedelemből

(a) Cornides Comm. de Relig. Vet. Hung. 25. old.

(b) Az Isten' neve a' Cseremiseknél, Csuvasoknál, és Wotyákoknál Jum a. Ezzel a' névvel hogy Eleink megismerkedtenek közöttök laktokban nem lehet kételkedni, és valamint a' Magyarok' szájában a' Juh Jh, a' Juhász, Jhász, a' Juhar Jhar, úgy a' Juma is könnyen Jmává lett, mellyből az Imádom származott, és annyit tett: istenlem, Imának, Istennek valloam. Sándor Ist. Sokféle X. Darab. 86, old.

lett megmenekedés, 's a' t. mind meg annyi alkalmatosságok, 's indító okok voltak. Így minnekutánna *Laboreza* serege megverettetett, maga pedig futtában megragadtatván egy némelly folyó viz mellett felakasztatott volna, „ *Almos* Herczeg, és az övéi, *Ung* várába bé menvén a' halhatatlan Isteneknek nagy épen égő áldozatok tettek.” (a) Valamint *Árpád* Herczeg is, és az ő Fő emberei, tudósítást vévén, *Szabolcs*, *Thas*, - és *Tehetem* szerencsés győzödelmeikről, 's hódításaikról „ nagy örömmel örvendeztek, és a' pogány szokás szerént *Áldomást* tettek.” (b) Azonban nem csak hálálás képpen, hanem új kegyelmek 's jó tetemények' nyerésök végett is tettek Áldozatok. A' *Sámánok* minden esztendőben egyszer nagy Áldozatot tőnek Isteneiknek: hogy tőlök győzödelmet, gazdagságot, jó vadászatot, 's egészséget 's a' t. nyerjenek. A' *Persák* pedig a' Király', és nép' boldogulásáért minden nagyobb Városban egy tevét áldoztak. (c) Hasonló szokásra találunk a' Magyaroknál is., „ *Und Rétel*, és *Tarozal*, egy magas hegynek tetejéről, a' mennyire az emberi szem láthat, minden felé a' földet elnézvén, azt kimondhatatlan képpen megszerették és azon a' helyen legkövérebb lovakat megölvén a' pogány szokás szerént nagy Áldomást tettek.” (d) A' mint a' következésből kitettség, vagy a' jövődőt kitanulni: ha vallyon kezökre bir-e az? vagy a' meg látott szép földnek szerencsés meghódításához, vagy épen a' fortélyhoz, mellyel azt *Szalántól* elfoglalni ké-

(a) Anonym. XIII. Rész 16. old.

(b) Anon. XX. Rész 27. old.

(c) Lindemann VI. Theil 160 és 162. old.

(d) Anon. XVI. Rész, 20 old.

szültek segédet nyerni Istentől. — Az emberekben a lelki ismérettel rossz tetteiknek érzete is felszerlent; s közönséges lévén mindenkoron a hit, hogy azokkal az Istenség meg bántatik; minden szerentsétlen esetet, minden ijesztő természeti történetet, vilámlást, ég-dörgést, szélvész, földindulást, 's a' t. az ő haragja jelének tartván, őtet áldozatokkal engesztelni, elvesztett kegyelmét újra megszerezni iparkodtak. És ez a hit valamint a felvilágosodottabb nemzetségeknél, Israelitáknál, Egyiptomiaknál, Káldeaiaknál, Khinaiaknál, Görögöknél, Rómáknál, úgy minden durvább Sibiriai népeknél is, Woguloknál, Cseremiseknél, Wottyákoknál, Osztyákoknál — Eleink' lakóstársaiknál, 's a' Föld' más részein közönséges volt. Nevezetesen annyi áldozatot tétetett súlyos nyavalyájában az Osztyák, a' mennyit annak veszedelmes voltaához képest a' *Sámán* — Pap — rendelt vala; és mennél engesztelhetetlenebbnek vélték Istenőket, annál szaporábban, bővebben tétettek az áldozatok: úgy hogy a' maga szent buzgóságában csak nem minden szarvas lovait fel áldozta. (a) Hogy bal esetekben, nehéz betegségeknél, 's a' t. a' Magyarok is lakós társaikkal egyenlőképpen gondolkodtak légyen, kétséget sem szenved. Azonban jöllehet ebben minden régi nemzetek meg egyeznek; a' dolgokra nézve mindazáltal, melyekkel az Istenségnek áldoztak, nagy különbséget találni közöttök. Kezdetben közönségesen a' magok' természetjeiknek, nyereségeiknek Zsen-géjét: a' földmivelők, a' föld gyümölcseiből; a' vadászok vadaikból; a' halászok halaikból; a' marha tartók barmaik' szaporaságából, annak is pedig a' szépét, a' jóvát, vagy a' mi előttök legbecsesb, 's leg kedvesb volt, szentelték Istene-

(a) Lindemann VI. Theil, 173. old,

ilnek. Később azoknak, vagy a' földnek a' gyümölcséből, vagy az egész vagyonokból, vagy az ellenségen nyert Zsákmányból a' Tized adattatott. Mind ezek közül is pedig a' választást, a' tiszteletnek minémősége határozta-el: a' mint t. i. az Áldozat *közönséges, nagy* — publicum, 's solemne; — vagy *különös, kisebb* — privatum, minus solemne — volt. A' Magyaroknál mind azok az Áldozatok, melyekről Történet Íróink emlékeznek, jobbara az egész Nemzet' ügyében tétettek, közönségesek, nagy áldomások voltak; melyekre alkalmatosságot mindenkor az egész községet illető jeles történetek adtak. Ezekben derék kövér ló volt az Áldozat — mint vitézkedő nemzetnél, ez a' barom leg kedvesebb lévén; különösen pedig fehér lovat választottak, melly miképpen a' régi Németeknél, 's Dánusoknál, úgy náluk is legnagyobb becsben tartatott. Még a' válogatott drága ajándékok közt is, mellyeket Árpád fényes követtség által Szalán Herczegnek küldött volt, első helyre tétetik a' tizenkét fehér ló. (a) Valamint jobbara minden mythusoknak fészke az Indus volt — melly azokat vagy a' régi hagyományok után, vagy a' maga természeti philosophiájához képest alkotta; ez az áldozat is arra az eredetre mutat: nevezetes vala ott is a' nagy ló áldozat. (b) — Bévelt szokás vala az a' nemzeteknél, a' többek közt a' Siberiaiaknál, az Isteni tisztelet után — minthogy arra csak tiszta 's jó izû állatok választattak — az áldozathól mindenkor vig lakozást ütni, 's innepet ülleni (c). Épen e' szerént cselekedének a' mi Eleink is; (d) és bár mint irtóz-

(a) Anon. XIV. Rész 18 old.

(b) Görres Mythengeschichte I. Band 96 old.

(c) Lindemann III. Theil 204 old.

(d) Anon. XIII. és XXII. Rész.

Tud. Gy. II. K. 1217.

zék tőle az *Anonymus* Magyar Fordítója (a), pusztá jegyzésével a' hiteles tanúkat meg nem ronthattya: kik közül egyik világos szavakkal erősíti, hogy Scythiából lett kiköltözésekkor ló hússal éltenek: (b) a' másik pedig, hogy mikoron némellyek Péter Király alatt pártot ütöttek volt, régi pogány szokásaikra, 's a' ló hús evésére ismét vissza tértek; (c) valamint az Ázsiai Magyaroknál — a' mi valóságos rokoninknál — még a' XIII. Százban is, a' hozzájuk utazott hazánkbeli Szerzetesek úgy találták, hogy „ló, 's farkas húst ettek, ló tejet, és vért ittak.” (d) — És ezen a' közönséges áldozaton kívül más egyébnek világos nyomdokára ugyan nem találunk; de ha a' kifejezéseket, mellyekkel az emléttetik, fontolóra vesszük, azok másokra is láttatnak mutatni: együtt ugyan is nagy, másutt épen égő áldozatnak neveztetik az, mellyet a' fenn említett Vezérek tettenek; igen hihető azoknak által ellenében, mellyek kisebbek, 's megégetés nélkül mutattattak-bé a' Magyarok Istenének. A' mint lehetetlen is, hogy azok a' kútaknál, forrásoknál, fáknál, 's köveknél tett áldozatok — mellyeknek sűrű voltokra mutat az ellenök hozott törvény — (e) mind lovakból állottak volna. Az én állításommal egyezve: „Előhozatta *Etelka* azon báránkáját, mellyet annya csöcsétől elválasztván, minden nap új virágokkal felékesíteni, és csitri bodor gyapjú szálait külömbféle laplikákkal fel-

(a) Anon. 21 old. tett Jegyzésben.

(b) Otto Frising. Chron. Lib. VI. Cap. 10. Cornidesnél 17 old.

(c) Thuróczi. Chron. Hung. Part. II. cap. 39. Cornidesnél 17 old.

(d) Deserie. de Initiis ac majoribus Hung. Tom. I. Budae 1748. 175. old.

(e) Synod. Szabolch. Nat. sub S. Ladislao Rege Cap XXII. apud Péterfy Con. Reg. Hung. Part. I. 27 old.

fodrozni szokta. Ma — az áldozat' napján czifrázta-fel legutólszor ártatlan báránkját. Mert a' mint Árpádnak tegnapi parancsolattjából kitett-szett, azt kellett az oltárra tenni, és feláldozni, mellyet az Áldozó Kis-Aszszony leginkább szeretett az állatok közül. Nem volt Etelkának e' báránkjánál kedvesebb mije." (a) Ez ugyan Rómán; de a' tudós Szerző mindenkor a' Magyaroknak tulajdon erkölcsaikhez, 's szokásaikhoz szabta a' maga szép nemzeti Darabjait. — A' Siberiai népekről is azt írják, hogy azok majd lovakat, majd teheneket, majd juhokat áldoznak, 's azokat megfőzvéen eszik, 's azonban imádkoznak. (b) A' vadászok vadaikból, a' halászok halaikból, a' pásztorok téjjel kedveskednek Istenöknek.

§. 6.

Tátosaik, avagy Papjaik 's Dalosaik.

Az embereknek foglalatosságaik szerint, különös rendekre, nemzettségekre, ágokra való felosztások közönséges törvény vala többnyire minden napkeleti népeknél. E' szerint első volt mindenütt a' Papi Rend. Mindenféle tudományok, és a' népnek mívelése az ő kezeikben valának. Őket tartották közbenjáróiknak az Isteneknél, áldozatok, 's könyörgések által. A' Trónust, az Ország' Kormányát közönségesen a' Katonai Rendnek engedték ugyan, a' Fejedelem mindazáltal egészen az ő tanácsoktól függött. Más nemzettségekből az ő nemzettségökbe soha senki által nem mehetett. Azonban Eleink még a' földön laktak, melly a' hajdaniaknál *Margiana*, *Bactriana*, *Sogdiana*; az újabbaknál *Turk-Hind Khorasan*,

(a) Dugonics. Etelka. Első Könyv 64. old.

(b) Lindemann III, Theil. 203. old.

Bucharey és *Turkestán* név alatt isméretes, hogy a' *Vedám*' tisztelői között részszerént annak különböző magyarázattjai, részszerént a' Brámánok' nagy tekintetők miatt szakadás lett, a' *Buddaizmus* a' *Bramanizmussal* harczolván; az újítók a' régi tanítástól a' főbb czikkelyekre nézve elnem távoztak ugyan; de hogy magoknak, 's vélekedéseiknek tekintetet szereznének, feltörték a' papi nemzettségnek zárját; 's mindennek, a' ki magát a' hivatalra belsőképp' ihlelve érzette, a' régi törvénynek ellenére, megengedték a' felvételt, a' béavattatást. Melly új szerzete az ihletteknek, a' maga megtagadásban a' Brámánokat fellül mulni iparkodván, 's az előbbi törvény' legfőbbikének fölébe emelkedvén, magát a' *Sámánok*' Rendének nevezte. Ez az új Systema — egy a' *Fő*' tisztelőjinek vallásával — minekutánna egész Indiára kiterjedett, rövid idő múlva a' szanaszétt küldött, 's sok ezerekre szaporodott, hirdetők által egész Ázsiában, nevezetesen *Turkesztánban*, *Buchareyban* is, kiáradott. (a) — És ehez épen hasonló rendtartást látni a' régi Magyaroknál. Nékik is „vagnak papjaik, kikről azt hiszik, hogy jövendő tehetséggel bírnak” (b) — valamint Etele' jövendő mondója (c); de különös papi nemzettséget náluk nem találunk. Ezeket ők *Taltosoknak* nevezték, mi *Tátosoknak* (d)

(a) Görres Mythen-geschichte. Erster Band 191 old.

(b) Theophilact a' többszer említett helyen Cornidesnél 20 old.

(c) Priscus Rhetor Cap. II, §. XIX.

(d) Báthori László ezt a' szót mindenütt Taltosnak írja, és annyit tesz nála, mint Magus. Sándor István úgy vélekedik, hogy egykor talán így ejtődik Tanult-okos. Én pedig azt gondolom Találatos szóból származik, melly tanultságot is, okosságot is, foglal magában. A' kifejezés pedig nem rossz; valamint jó a' jártból jártos; az ittből ittós.

mondgynk. A' Tátosok már Elejüknél nagy tekén-
tettel bírtak: mert ők — miképpen a' *Druidák*
tanácsadással, fű esméréssel, orvoslással, jöven-
döléssel különböztetvén-meg magokat; mintegy
Papjaik, vagy is inkább Bölceik valának. Az ő
tisztök vala: az isteni tiszteletet, imádságokat,
áldozatokat tartani: a' megáldozott állatoknak
belseit megvizsgálni, 's onnét a' jövendőt megma-
gyarázni: a' népet a' maga felei között való egyes-
ségre, 's az ellenségen veendő diadalomnak di-
csőségére buzdítani. Miképpen Világosváron „az
áldozó Fő-Pap, midőn torkába mártotta - a' bá-
ránynak a' kést, és azt markolatig benne hagy-
ván, mindenekre, mellyekből valami jövendölést
remélhetett, nagy szorgalommal vigyázott. Tud-
niillik mennyi vér, és minő rohanással omlott?
— Minő színbe öltözött? Melly hamar aludt-meg?
A' Bárány meddig élt? — Minőt, és hányat só-
hajtott? — Elenyésztték-e megboltygatta-e a' ha-
sábokat avagy épen hagyta? — És midőn mind
ezekből mesterségének velős tudománya szerint,
a' jeleket kivette; mitől tartana, mit reméllene,
a' közönség előtt kipapolta. Ekkor rövideden u-
gyan, de forró Magyar buzgósággal, megintette
a' jelen állókat, hogy az Istennek mindenkor hív
tisztelőji legyenek; régi szokásaikat megtartani
iparkodgyanak, 's minden szorongató árvizek el-
len, testestől, lelkestől, szívestől tartós hanto-
kat, és hatalmas gátokat vessenek”. (a) — Valá-
nak ezeken kívül a' Magyaroknak még *Dalosaik*
is, kik az Áldomásnál a' szabad ég alatt felszó-
val az Istenség' áldására kezdték az énekeket.
Hasonlók a' *Bárduszokhoz*, 's *Skalduszokhoz*
a' nemzetnek költői, számtalan istenes, történe-
tes, és világi énekeket készítettek; de a' mellyek

(a) Etelka I. Könyv I. Szak. 68. old.

írásba nem foglaltatván, mind elfelejtettek, 's oda veszttek. Ők az akkori Hősökről sok Vitézi, 's Hadi Dalokat szereztek, sőt némelly tréfás énekeket is; mellyeket az asztal felett szoktak volt énekelni (a). „A' Dalosok a' Haddal együtt jártak, hogy láthassák ottan mi történik, 's azt azután versekbe foglalhassák. Hadi Dalaikkal a' vitézeket harcra buzdították, 's az ütközet kezdéskor az egész Dandár utánnok énekelt.” (b) Idővel éjszakon *Taltosaik a' Sámánók'* — *Sibériai Papok'* — bűbajos szertartásaikat elfogadván sok hiúságokra vetemedtek. Az Isteni tiszteletkor már ők is azoknak ijesztő öltözeteket vévél-fel magokra, (c) 's rémitő inrángatásokat, mesterséges elragadtatásokat színlenek vala; azzal dicsekedvén, hogy akkoron a' *Jókkal* légyen beszélgetésök, 's azoknak segédgyével az ördögökön is erőt vesznek; nem csak az áldozatokból, hanem az álmokból, sors, nyilvetésből 's a' t. a' mik történendők megtudgyák mondani; bizonyos igékkel is, nem csak fűszerekkel, mellyek között különösen a' bájfüvel éltek (d) — nyavalyákat gyógyítanak. És így valamint ők nép ámtitókka lettek, úgy a' régi isteni tiszteletnek is szükségképpen egyedül a' jövendőről való hivságos kérdezkedésekké, 's kétes felelet adásokká, csupa babona üzéssé — *Samanizmussá* kellett soványodnia. Ezek a' *Tátosok* másképpen *Jósoknak*, vagy *Javósoknak* is hivattattak. De a' *Sámánók'* példájára olyanok is támadtak közöttök,

(a) Calani Attila Cap. XXIV. Bel Jegyzése g, alatt.

(b) Sokféle IX. Darab. 107. old.

(c) Broughton Lexicon III, Rész Schaman. — Lindemann V. Theil 33. old.

(d) Laurus Alexandrina, Lin. Magyarúl bájfü, a' honnét a' bájolás eredett. Feslernél I. Th. I. B. 336. old.

lők azzal hitegetik vala a' népet, hogy az ördögök' erejével mindent végre visznek: rontanak, vesztenek, magokat láthatatlanokká teszik; 's ezek valának tulajdonképpen az ördögösök. Ebben a' mesterségben valamint a' Baskíri Aszszonyok a' magok Sámánnyaikat, úgy őket a' Magyar banyák kezdték követni; 's közöttök is elegenden lettek, a' kik kiváltképpen egy Indiai varasbékának a' szemével üzték babonáskodásaikat; a' honnét az ő mesterségök, *varáslásnak*, *huzusulásnak*, magok pedig *Czondráknak*, *Boszorkányoknak* neveztettek. A' Dalosaik pedig, itt csupa *Csélcsapóhká*, *Tsúfokká*, *Tréfaüző bohóhká* (*Joculatores*, *Trufatores*, *jongleurs*) lettek. (a) Hitelessé teszik e' dolgot a' törvények, melyekkel a' boszorkányoknak, ördögösöknek, czinkosoknak vagy sorsvetőknek babonáskodásikat Szent István Király olly keményen tilalmazza. Megrögzött régi voltokra mutat pedig hogy azokat még kemény fenytékivel sem irthatá-ki egészen; hanem titkon azután is egyre üzték. Innét *Jánus* a' régi pogány babonáságot akarván lábra állítani — mellyet I. András Király keményen megtiltott vala „számtalan *Mágusokat*, *Pythókat*, *Pythonissákat*, 's *Haruspexeket* gyűjtött vala össze — kiken épen az emlétettek értetnek, hogy Mágusi szertásaikkal a' községet elcsábítanák. " A' bizodalom, mellyel a' pártütő ezeket választá a' népet lázítani, arra mutat, hogy az bennök felette hitt vala.

§. 7.

Áldozó helyeik.

Már a' régi Pátriárkák idétt, a' helyeken imádatott kiváltképpen Isten, a' hol az megje-

(a) Sokféle IX Darab 107—8 old. és XI, Darab. 3a old.

lent vala. Innét már akkor nevezetes az Élőnek, Esküvésnek kúttya Kádes és Barad között (a); az Úr lát' hegye, a' hol Ábrahám áldozik vala; (b) Bersabéében a' Szent liget, mellyet Ábrahám plántála, 's a' hol segítségül hívá az Úr nevét; (c) a' szent kő, mellyet jelül emel vala Jákob, olajt öntvén fellül reája (d), a' hol utóbb oltárt építe: mert ott jelent-meg néki Isten, mikor a' bátyja előtt futott (e). Vagy e' szent hagyományok' útmutatása szerint, vagy önnön képzeleteik után, vagy őseik' szokása eránt való tekéntetből, más régi népeknél is — nevezetesen a' Finneknél, nem lévén Templomok, az Isteni tisztelet, 's Aldozat, a' hegyeken, a' fáknál, a' kő halmoknál, a' kútaknál, a' tavaknál tartatott (f). Hasonló szertartásoknak kellett lennie a' Magyaroknak is: mert a' Szabolcsi Szent Gyülekezetben, épen a' forrásoknál, a' kútaknál, fáknál, vagy köveknél való áldozat tételek tilalmaztatnak. (g) — Hogy a' tilalom a' külföldi Egyházi Gyülekezeteivel, 's a' Frankok' Capitularéival egy tartalmú, abból nem az a' következés, mellyet Cornides tett (h): hogy a' szertartások csak azoknál, hanem mivel jobbára minden törvény felteszi a' vétség' uralkodását, a' melly ellen igazíttatik — inkább hogy Szomszédinknál is, földünkön is, divatban voltak. Külömben ugyan ezen Gyülekezetnek abból a' czikkelyéből sem

(a) I. Mós. XVI. 14.

(b) I. Mós. XXII. 14.

(c) I. Mós. XXI. 33.

(d) I. Mós. XXVIII. 13.

(e) I. Mós. XXXV. 7.

(f) Lindemann VI. Theil 114. old.

(g) Synod. Szabolcs. Cap. XXII. Péterfynél Pars I, 27. old.

(h) Cornides de Rel, vet. Hung. 39. old.

fog kihozattathatni, melyly a' Papoknak feleségeikkel való megmaradásokat megengedi (a); hogy valóságosan feleségesek voltak légyen ez idétt a' Magyar Egyházi Presbyterek. És így a' Törvények nem az idők' szükségeihez szabva; hanem csupa képzelődések után hozattattak. De én ezt a' bölcstelenséget a' Magyar Törvényhozók között épen meg nem engedhetem.

§. 8.

Innepeik.

Valamint a' helyek kivoltak rendelve, a' hol a' nemzetek a' magok isteni tiszteletöket, 's áldozataikat tartották; úgy bizonyos napjaik is voltak, mellyeket, más foglalatosságoktól megszünvén, Isteneik' tiszteletökre vigadozások között üllöttek. Azok mindazonáltal kiszabva nem voltak; hanem valamelly nagy, jeles, 's fontos történet által határozattak-meg. Így vagyon ez még most is a' Finneknél; így üllik a' halász népek a' bőv' halászat', a' vadász nemzetek a' szerencsés vadászat' végeztét. A' Magyarok is hihető míg azokban foglalatoskodának békes honnyokban, hasonlóképp' innepelgetének. A' pedig bizonyos, hogy *Ungvár'* szerencsés megvétele után nagy épen égő Áldozatok között, negyed napig tartottak vendégséget (b). Úgy mikor a' *Nyírség* elfoglaltatott, akkor is Áldomást tettek; 's Árpád Herczeg, és az ő Fő emberei ezen örömnök okáért egész héten — kétség kívül előbb áldozatokat tévén, nagy pompáson és vígan ettek ittak, és majd csak nem minden nap megré-

(a) Synod. Szabolcs. Cap. III. Péterfynél Part. I. 17. old.

(b) Anon. XIII. Rész.

szegedtek. (a) Illyes vigságok között tölteni az In-nep napokat bevett szokás vala majd minden né-peknél. Sőt némellyek még a' bálványaik körül is tánczot jártak. (b) A' Kanadaiak pedig pipával szentelik. (c) És ez a' dobzódásokkal való in-neplés sokakban annyira megrögzött, hogy at-tól őket még megtérésök után sem leheté elszok-tatni. (d)

§. 9.

Esküvésök' módgya.

Az Isten bizonyságul hívása mellett való erő-sítéseket, az Esküvéseket, minden nemzeteknél tapasztalhatni; igen szembetűnő pedig, hogy min-denütt szenteknek, sérthetetleneknek tartattak. Azoknak a' módgyok azonban, 's a' dolgok, a' mellyekre tétettek, igen külömbözők. (e) — Si-beriaiban a' Wottyások — mikoron esküsznek, két kardot tartanak-fel az Ég felé keresztbe. Igen hasonlít ehez az Avarok' Fejedelmének esküvé-se, mellyet a' Romaiakkal kötött frigynek me-gerősítésére tett. Egy kivontt kardot az ég felé emelvén, azt az átkot mondá: „hogy ő, 's az Avarok' egész nemzettsége, karddal veszsen-el; a' magas ég, 's a' Tűz Isten, ki az égben vagyon, essék reá" ha azt meg nem állná; (f) kétség ki-vül a' villám, a' menykő — miképpen még ma is annak tarttja, 's nevezi azt a' Magyar község —

(a) Ugyan az XXII. Rész.

(b) Lindemann VI. Th. 155. old.

(c) Iselin Geschichte der Menschheit I. Band. 313. old.

(d) Ugyan az 311. old.

(e) Lindemann VII Th. 279 old.

(f) Menander de Legat. Lib. II. pag 86. edit. Venet. Cornides-nél de Rel. vet. Hung. 24. ol.

mellyet ők a' tűzfény természetű Isten' lecsapásának vélték; vagy, mint Földünk, Isten' nyílnak is hívtak. — A' Magyaroknak hasonló szokásokra, 's átkozódásokra mutat az Eskü szó, melly a' mint első tekintettel látni, az *Ess* igéből, 's *kü* névből vagyon öszve szerkeztetve, 's valóságos átkot foglal magában, a' bizonyítóira igazítva: az indulathoz, a' hévhez képezve pedig, mellyel ki ki szavának hitelt szerezni gyúl, az *Ess kü* szavaknak búzgó kimondása természet szerint szemét, kezét fel az Ég felé vonza az Erősítőnek. És ez igen hihetővé teszi én előttem, hogy ők is égre emelt karddal mondtak légyen Essküt; annyival is inkább pedig, hogy csak nem minden régi népeknél illyes forma átkokból állattak az esküvések (a). *Almosnak* azonban, mikoron ötöt Fejedelmöknek választották, még jelesebb pompával esküdtek hivséget, 's engedelmességet a' Baskiri Magyarok: „A' hét Fő emberek egyező akarattal így szóllának: e' mái naptól fogva tégedet magunknak vezérül, és parancsolóul választunk, és a' hová tégedet szerencséd vezetend, oda megyünk veled. Akkor a' fellebb mondott Férjfiak pogány módra egy edénybe tulajdon véröket *Almos* Herczegért ontván, törvényes esküvést tőnek.” (b) A' Magyarok öszveszővetkezésének e' rövid, de eleven, előadása világossan megmutattya, hogy a' vér ontással nem az esküvés ment végbe; hanem annál fogva csak a' hivséget — tehát az esküvéssel erősítendő dolgot — akarták példázni, jelenteni, mellyel *Almosért* véröket kiontani mindenkoron készek lesznek; 's Társaságos Szerződésök' negyedik czikkelyére czélozván, rettentő elevenséggel a' büntetést mu-

(a) Lindemann VII Theil. 231. 's a' k. old.

(b) Anon. V. Rész. 8. old.

tatták meg annak „ a' ki az ő maradékokból hitetlen fogna lenni a' Herczegnek személye ellen, és vissza vonásokat tenne, a' Herczeg és az ő Rokoni között: úgy, hogy az ollyatén vétkesnek vére kiontatnék, a' miképpen az ő vérök kiontatott az esküvésben, mellyet *Álmos* Herczegnek tettek. ” (a) Mert Történetirónk' rajzolása szerint, minekutánna példázólag véröket kiontaták volna, azután lön a' törvényes esküvés; az az: mindnyájan kardokat emelve az égre fel hangon ez átkot mondták: *Ess kü reánk', 's minnyájunkra, ha így nem ontatik a' mi kardgyaink által mindennek a' vére, a' ki hitetlen, 's engedetlen lészen ő eránta! — „ És noha pogányok voltak, mind azon által az esküvésnek hitét, a' mellyet akkor magok között fogadtak, mind halálökig megtartották. ”* (b)

§. 10.

H á z a s s á g i,

A' házasság kötés is továbbá minden nemzetknél bizonyos *istenes*, és *példázó* szertartásokkal ment végbe. Az első rendbéliek közül való a' Papok jelenléte. Az ő tisztök vala minden fontosabb dolgokban — mellyek közé a' házasság is méltán számláltathatik, segédért, áldásért esedezni az Istenség előtt. Innét minden vad, 's csinosodottabb népeknél, megáldásának, szentelésének szokását feltalálni (c). Azok közé tartozott továbbá, az egymás eránt való hűségnek a' Jegyesek által nyilván tett költsönös megfogadása.

(a) Anon. VI Rész. 8—9 old.

(b) Ugyan ott.

(c) Lindemann V Theil 158 old.

Mások azoknak a' megrontástól, búbajos mester-ségtől való megőrizésöket tárgyozták. — A' második rendbéliek pedig, ollyas dolgokban, 's cselekedetekben állottak, mellyek a' nőszőknek jövendő közöket, 's tisztöket jelentették. Ezek után következék az ünneplés, a' Nász, a' menyeközök' lakodalma, mellynél fogva a' házasság mintegy kihirdettetett, 's ismeretessé tétetett. (a) A' Magyarok' házasodása' módgyáról felette keveset tudunk; egyéb ha mit némelly szavaikból 's homályos bizonyításokból gyanítanunk szabad. A' Sibériai népeknél a' leányzót marhán, bőrkön, szolgálaton kell vala megvenni Attyától: erre a' szokásra mutat, hogy a' Magyaroknál a' házas állapotra megérett hajadon — a' födetlen főtől — mái napiglan is *Eladó leánynak* nevezetik. Illy forma alkudozást látni *Árpád és Mén-Marót* között. Ez a' maga leányát *Zolta* számára ajánlya vala. Árpád pedig midőn Mén-Marótnak leányát immár azon egy idejűnek hallotta volna lenni, mint az ő *Fia Zolta*, kérését halasztani nem akarta, és az ő leányát a' maga Fiának feleségéül, a' néki ígértt országgal együtt, elvette." *Uzubu*, és *Velek* lévén követei. Valamint utóbb *Zolta* vőn feleséget a' maga Fiának *Taksonnak* (b). Ezekből a' történetekből — ha hogy egyenlő volt a' törvényök a' házasságra nézve, azt lehet kihoznunk, hogy a' magzatok a' társ választásban egészen Szülőiktől függtének: az Atya választott nőt a' maga Fiának; az Atya küldötte a' kérőket, a' követeket: az Atya' megeggyezésével tétetett az alku. — Valamint az a' Persáknál is hasonló módon két jelesebb ember által vitettetett végre (c). Míg a'

(a) Ugyan ott.

(b) Anon. LI. LII. Rész 55 old. — LVII. Rész 62 old.

(c) Lindemann V. Theil 181 old

megkötött szerződésnek a' *Vőlegény*, az az: a' *Vevő legény*, eleget nem tett, a' leány Szülőinél megmaradott ugyan, de a' nőszők egymást lefoglalák, 's talán már akkor gyűrűvel jegyezték — el, a' honnét *Jegyeseknek* hivattattak: ezen időközben általa a' *Hűs*, a' maga *Hölgyének* a' *Jegyruhat*. Elérkezvén az öszve kelés' meghatározott napja, a' Jegyesek — Táltosaik (Papjaik) előtt, egymást bizonyos emlék képpel ajándékozásként házassági szövetségök jeléül; és azt azután, míg egygyütt éltek vala, mindenkoron nyakokba akasztva hordozták." (a) Páriz Pápainak ezen állítását, melly több külföldi Írók által is bizonyítva van, (b) néhai Tudós Cornides azon okból hozta volt kétségbe, mivel mondásoknak kútfejét elhalgatván, a' Jegyeseknek ezen költsönös ajándékokat mindnyájan bálvány képnék nevezik; ő pedig megmutatta légyen, hogy a' Magyaroknak bálványai nem voltak. Hogy az bálvány nem volt, én is megvagyok győzve; de a' valótan nevezetért, magát a' dolgot, a' szokást tagadni nem merem. Vallyon ugyan az említett Írók is, nem olly értelemben nevezték-e' azt *idolumnak*, a' mellyben — kiváltképpen a' Francziák, forróbb szeretetök' tárgyát, vagy annak emlékképét, hevéken *idoljoknak* hívják? Avagy: mivel e'béli emlékeztető jelöket más alkalmatosb szóval kifejezni nem tudták? — Hasonló szokást, 's jegyet

-
- (a) Páriz Papai Artis Heraldicae Cap. XII pag. 125 Cornidesnél 31. old. így ír: Hungaris veteribus fuit in more, ut sponsus suae dilectae idolum alicujus Dei argenteum donaret, in signum contracti matrimonii; similiter et sponsa copulando sponso: hoc appensum gestarunt semper, quamdiu uterque viveret. Cornidesnél u. o.
- (b) Voyages Historiques de l'Europe etc. par Mr. de B. F. Tom. VI. à Bruxelles 1704. 8. p. 178 — Davity Description de l'Europe, nouvelle edition T. I. a' Paris 1660 folio. — Fioravanti Spechi di Scienza universale C, II, 26,

az Induszoknál is találni. Ez ő nálok *Tali*; melyet bátor Istennek nem tartnak, az emlétett nyelveken mindazáltal, minéműségökhöz képest, a' Jegyesek' tűzében helyesebben alig lehetne kimondani (a). E' nemzetnél a' Brámán a' *Talit* a' Völegénynek adgya, ez pedig a' Menyaszszony' nyakába akasztja; 's e' szempillantástól fogva a' házasságot feloldhatatlanképpen megkötöttettnek isméri. Erre a' Völegény megesszükszik a' tűz előtt, a' Brámán' jelenlétében, hogy Jegyeséről gondoskodni fog. (b) — Egybe vetvén az Induszoknak ezen szertartását — a' kiktől Eleink korábbi lakhelyökhöz képest illyes mit kölcsönözhettek — a' fellebb emlétett Irok' elő adásával, mind azt elhitetem magammal, hogy illy *Tali* féle mit értettek a' magok' *idolumjok*on; mind azt, hogy illy forma szertartásokkal mentek végbe a' Magyarok házasságaik is. Egy más' nyakába akasztván t. i. a' Jegyesek az emlékképet, Táltsaik' jelenlétökben esküvést tőnek, hogy egymáshoz életöknek minden napjaiban hívek maradnak. És hihető, hogy a' házasságban mai nap is fenlévő esküvésbeli szokásokat, pogány korokból tartották-meg; a' honnét *Hütvösöknek* mondták. Ennek végeztével a' Menyaszszony a' Völegényhez örvendező kiáltozások közt által kísértetett. Így történt Mén-Marót Leányának haza vitele is Zoltához a' maga Hüséhez: „ Árpád Herczeg és az ő Jobbágyai eleikbe kimenvén, a' mint egy olly nagy Herczeg' Jegyeséhez illik,

(a) A' Tali nem minden Indiai nemzetségnél egy forma. Némelyikénél egy kis gömbölyű lapocska, minden véset, vagy kép nélkül. Másoknál tojás szabásu, melybe a' Lügámót ábrázoló titkos jegyek vannak metszve. A' nő a' Talit Férje' haláláig köteles hordozni, ekkor pedig azt le kell tennie. Ezért neveztem emlék képnek.

(b) Lindemann V Theil 172 old.

tisztességesen a' Herczegi házhoz bevezették. Árpád Herczeg pedig, és az ő előkelő emberei Menyekzöt tartván nagy lakodalmat ütöttek." (a) — A' Lakodalom még ma is, még a' legszegényebbeknél is megtartatik; a'koron az a' kihirdetés helyett való szertartás volt a' népeknél. (b)

§. 11.

és temetési szertartásaik.

A' régi népeknél a' halottak' eltakarításának módgyaiba is igen nagy befolyása volt a' Vallásnak; innét annak külömbfélésege. A' kik azt vélték a' lélekről, hogy az embernek holtta után is a' testnél marad, míg az porrá nem senyved egészen: bébalzsamolás által mint az Egyiptomiak, 's Incászok Peruban; vagy megszárogatás által, mint a' Formóza, Floridabeliek, 's Karaibok — iparkodtak azt épségben megtartani. A' népek, kik a' lelkek' vándorlásit hitték, halottyaikat megégetni, 's hamvaikat vedrekbe szokták öszveszedni: így az Induszok, és Czelták. A' Persa, a' ki a' tüzet istenlette, szentségtelenítésnek tartotta volna, abba holt testeket hányni; azért azokat ragadozó madaraknak, más állatoknak tették volt inkább ki; a' Halász népek pedig a' halaknak vetették. A' többi nemzetek azokat jobbára a' földbe takarítták (c), és ezek közül valók a' régi Magyarok is. Ezek az elhunytat legszebb, legtisztább ruhájába felöltöztették (d), 's a' közönséges embereknek, 's hadban elesteknek tes-

(a) Anon. LH. Rész. 56. old.

(b) Lindemann V Theil. 160 old.

(c) Lindemann V. Theil 288—9 old.

(d) Juvenci, Caelii Calani, Attila Cap. XXIV. Bel jegyzése e alatt 141—2 old.

töket harmad napig, a' jelesbbekét pedig negyven napig is eltartották a' föld felett. Ekkoron azt koporsóba tévén, 's szomorú énekeket zengedezvén körülötte, mellyek a' holtnak dicséreteit foglallyák vala magokban (a), szomorú pompával a' temető helyre kikésérték. Ezt közönségesen források, patakok mellett a' ligetekben, vagy önnön telekjeikben — hol azt az eső és hó ellen földel alá szokták vala venni — választották. (b) Miképpen *Árpád* Herceg egy kis pataknak — melly kő árkon folyik alá Etele városában — a' forrásánál; (c) *Rétel* 's az ő fija *Tulma* Komáromban a' Duna mellett (d). *Botond* közel a' Verőcze patakához. (e) *Thomy-Oba* feleségével együtt az Obadi rév mellett. (f) Itt mély gödröt ásván, mellyet a' sebes sirástól *Sirnak* neveztek-el, a' halottat — ha a' Hunnok' szokásából gyanítani szabad-eszközeikkel, fegyvereikkel, lovaikkal eltemeték, (g) melly a' temni igéből vette eredetét. A' Rokonok e'koron mindnyájan *Gyászt* vettek vala fel; melly talán abban állott, hogy a' Férjfiak hajokat és szakálokat, — mellyet külömben leszoktak nyirbálni — megnevelték; az Aszszonyok pedig hajokat a' szélnek eresztették (h). El tévén illy képp' minden tisztességgel kesergő éneklések között (i) a' testet, a' földet rajta domb formára ormossan felhalmoz-

(a) Ugyan ott, Bel jegyzésében g) alatt 144 old.

(b) Péterfy Conc. Regn. Hung. Parte I. Synod. Szabolch. Cap. XXV. 29. old.

(c) Anon. LII Rész. 57. old.

(d) Anon. XV Rész. 19 old.

(e) Anon. LVI Rész. 61 old.

(f) Anon. LVII Rész. 63 old.

(g) Calani Attila Cap. XXV. 146. old. Bel' jegyzésében b) alatt.

(h) Bel, Calanus Attilájához tett jegyzésében Cap. XXIII sub e)

(i) Ugyan az ad Cap. XXIV sub g)

ták, 's mindeneknek végeztével utolsó tiszteletök jeléül, mellyet még ellenségöktől sem tagadtanak meg, *Tort* tartottak. Laborezát úgy akasztották-fel dühökben a' Magyarok, és a' helyen még is elhunytát torral becsüllötték, mellynek emlékezetéül még ma is áll (Zemplén Vármegyében) *Zomotor*, előbb *Szomorútor*. (a) Egészen hasonló ez az *Oszttyákok'* halotti lakozásokhoz, mellyet a' holtnak tiszteletére a' sirjánál megfojtogatott állatokból készítettek; kiknél ez áldozat gyanánt volt az elköltözöttnek megengesztelésére. (b) A' Torokban gyakorta meg történt, hogy a' szomorúságnak, és bánatnak enyhítésére a' jelenlévők' kezeikben egész éjjel is kerekben forogtak a' borral tele kancsók; valamint hajdan Etele' temetésekor. (c) Végre valamint az említett népnél, (d) úgy a' Magyaroknál is, bevett szokás vala, hogy a' rokonok barátikkal együtt, az elhunytnak sirjához gyakortább kimennek vala, emlékezetét dicsérettel megújítani; 's minekutána jól ettek 's ittak volna, a' napnak hátra lévő részét, a' tárgyhoz alkalmaztatott éneklések között töltötték. (e)

(a) Fessler Gesch. der Ungern. I Theil, erster Band 337 old. b) jegyzésében.

(b) Lindemann V Theil. 318-9 old.

(c) Calani Attila Cap. XXV. pag. 151. in Belii Adparatu ad Hist. Hung. Posonii 1735.

(d) Lindemann V Theil 319. old.

(e) Péterfy Conc. Hung. Part. I. 29 old.

M á s o d i k R é s z.

Erkölcsei állapottyok.

§. 1.

Az ő értelmökben a' jó és rossz.

Ha bátor nem találni is Eleinknél mesterséges rendbeszedett, 's mindenképpen tiszta, erkölcsi tudományt, az erkölcsi ismereteket mindazonáltal tőlök egészen megtagadni nem lehet. Mi légyen jó és rossz, annak megválasztására a' tehetséggel felruházta a' Teremtő az emberi természetet: melly a' mint jobban, vagy kevesbé fejtetik-ki emberben, erkölcsi ismeretei is tisztábbak, vagy homályosabbak; valamint a' márványon a' benne fekvő erek láthatóbbakká, 's szebbekké lesznek a' mesterség' simitási által. Eredetökkel egy időse nálok a' *Törvény* — a' törés, a' mellyen mindenkinek járnia kell; a' jó, a' gonosz, a' rossz, a' vétek: valamint eredeti honnyokban Istenről vett ismereteiket, a' magok tisztaságokban, egyszerűségökben olly sokáig megőrizték. A' régi Magyaroknak Őseiről úgy szólnak t. i. a' Történetírók: hogy „igen bölcs, és szeléd nép volt légyen, és majd semmiféle bűn sem volt ő közöttök.” (a) De onokáiknál, a' ki-mívelődés' alacson fokán, mellyen állnak vala,

erkölcsi ismérteiket is, erkölcsüket is, igen hiányosoknak talállyuk. Sok népeket kivetkeztek vad szomszédjaik szelédőbb erkölcséből. (a) Jó előttök az, a' mi tettszetős, kellemetes, s kielégíti érzéki főbb kívánságokat. És minthogy az önn megtartás' ösztönétől sürgettetének leghatalmasabban; a' dolgok között életök' módgyához képest, a' tágasabb tartomány, ott a' kövér legelő, halakkal bővelkedő folyók, a' vadas erdők, a' harmok' szaporasága, valának egyedül a' jók, a' fő jó; a' cselekedetek között pedig azok, a' mellyek erre eszközül szolgálni termettek: az ellenkezőt rosznak, gonosznak tartották. Ezen alap vélekedésök szerént alkotott törvényneiknek tellyesítője, megtartója, volt a' *jámbor*; áthágója, elmulasztója, a' *vétkes*. Így festi vala őket legrégebb honni Történetírónk: „Ígen tele vala — Szittyá, az ottan született népeknek sokaságával, úgy hogy sem nem táplálhatná, sem magában nem foghatná őket. Annakokáért akkor ama' hét Fő emberek, a' kik e' mái napiglan (*Hetu Moger*) Hét Magyaroknak hivattatnak, a' helyeknek szűk voltát el nem tűrhethván, magok között tanácsot tartának, hogy születésök' földéről elmennének, hogy magoknak olly földeket foglalnának, a' mellyekben lakhatnának.” (b) Tettszett a' tanács, és már ezentúl „a' Magyaroknak esze mást egyebet sem óhajtott, hanem hogy földeket foglallyon, nemzettségeket hódoltasson, és hadi fáradságos munkából éllyen.” (c) Kiváltképpen pedig „a' helyeket kedvellették, hol a' földnek termékenységét, és minden vadállatoknak bővségét,

(a) Strabo L. 3. Az Emberi Nemzet' Története' I. Kötet 167 —2 old.

(b) Anon. V. Rész. 7. 2. old.

(c) Ugyan ott XLIV. Rész. 47 old.

és vizeikben a' halak' szaporaságát látták." (a) És ezen ő fő kívánságok olly annyira kiismerszik vala, hogy az Oroszok' vezéri azzal a' kecsesgesséssel őket a' magok földgyökről elmozdították: „hogy Pannónia' földje mód nélkül jó volna, és hogy ottan egybe folynának igen nemes vizeknek pataki, a' *Duna*, és *Tisza*, és más nemes jó halakkal bővelkedő folyó vizek; 's a' melly földön sok csordák legelnek". (b)

§. 2.

A' vitézség vala a' fő virtus.

A' fő jóhoz képest, melly után a' szívök sóvárgott, a' vitézség „melly a' szívnek bátorságában mutattya-meg erejét" (c) vala a' fő virtus-e'koron fő eszköze a' hódításnak, melly a' nemzeteket jármok alá nyomta. A' bátrak a' lelkes vívástól *Vitézeknek*; 's a' hőtől (hévtől) mellyel harczoltak, *Hősöknek* neveztettek-el. Innét annak oka is, hogy Álmost, az Ugeknek fiját, és a' kik annak nemzettségéből alászállának, Parancsolóul választották, a' volt: „mert ő és a' kik annak nemzettségéből származtak, tekintetesbek voltak nemzettyekre, és hatalmasbak a' Hadban." (d) A' vitézség vala dicséreteik' fő tárgya, 's egyebeknek lelkesítésökre vig Dalosok az ő Hadaikat, és minden hatalmas cselekedeteiket, dalokkal énekelték: (e) a' félékenység ellenben gyalázattal bélyegeztetett, 's aszszonyi gyávaságnak, gyen-

(a) U. O. XIV. Rész. 17 old.

(b) Anon. IX. Rész. 12 old.

(c) Anon. VIII. Rész. 11 old.

(d) U. o. V. Rész. 8 old.

(e) Anon. XLII. Rész. 44 old.

geségnek csúfoltatott (a). Ugyan azért már az ifjakat kéziikkal jádzadoztatták (b), 's majd minden nap vadászatra hajtották (c). A' vitézek pedig gyakortább paripákra ülvén, paissal, és dárdaikkal bajvivási mulatságot tesznek vala a' magok' gyakorlások végett (d). Nyilván való, hogy a' mit Civilis monda Tacitusnál: „A' vitézség az igaz java az embernek; még az Istenek is az erősebbikkel tartanak,” (e) nálók közönséges nemzeti érzemény volt.

§. 3.

Az istenesség,

A' mi őseink' Eldődünek buzgóságokon, valamint eredetökön, az emléktelen elő idők' homálya borong. Békesebb fekvésökben, a' tiszta ismeretek mellett, mellyekkel birtanak Istenről; forróbb is volt bennök a' vett jókért eránta a' háladatosság' érezete; szelédőbbek az erkölcsök, 's szívesebb az isteni tisztelet. Onokáikban ellenben már meghüle Baskirban a' fagyos éghajlat alatt az istenes buzgóság, régi Cultusok nyomorúlt *Samanizmussá* változván. (f) E' szerint a' Gyülekezetek, az álmok' hüvelyezésében, 's a' látások' magyarázásában, furcsa kérdezősködésekkel, 's kétes feleletekkel tellettek-el; az áldozatok nem annyira az Istennek imáadására, mint a' jövendőnek bizonyos rémítő szertartások, 's szemfényvesztések mellett való kitanulására té-

(a) Anon. XXXIX Rész. 41 old. XLVIII Rész. 51 old.

(b) U. o. XLVI Rész. 49 old.

(c) U. o. VII Rész. 10 old.

(d) U. o. XLVI Rész. 49 old.

(e) Tacitus Hist. IV. 17.

(f) Görres Mythengeschichte der asiatischen Welt. Erster Band, 201 old.

tettek, az áldomások után pedig mindenkoron lakozást is ütnek vala. (a) Ezek között Eleinknél is, kik mind az álmokban 's látásokban (b), mind Tátosaikban felette hittek, (I. Rész §. 6.) mind a' friss lakozásokat kedvellették (II. Rész §. 7.); nagyobb, kissebb áldomásaik, már nem a' kegyességnek hódolásai — a' jövőendőbe törekedő furcsa elmének babonáskodásává, a' maga megúnt hivalkodásnak, túnyaságnak mulatozásáivá, vagy épen a' torkosságnak alkalmatosság keresésivé váltak a' dobzódásokra. Pannoniába lett érkezésökkal is látni ugyan bennök a' vallásbeli érzésnek néhány felötlését: nevezetesen Tarczal hegyén (c); Árpád táborában a' Nyírség' elfoglalása után (d), 's egyébkor: csak az egy Árpádról tétetik mindazáltal emlékezet, hogy könyhul latva imádá az Urat (e). Nem is csuda: mert ismereteik már ekkor homályosak 's hijánosok lévén Istenről, szertartásaik pedig soványok, 's jádzaak; nem vala semmi is, a' különösen szerencsés, vagy rettentő eseteken kívül, a' mi lelkeket — kiváltképpen a' nevelők', 's tanítók' hijával, a' szünet nélkül való hadaknak közepette felemellye. Melly helyzetökből szükségképpen annak kell vala következnie: hogy az egész isteni tiszteletet vagy csupa őseiktől vett szokásképpen, 's mulatságból gyakorolják; vagy legföllebb a' főjóról való gondolkozásokhoz képest e' földi jóvak' eszközévé alacsonítsák.

(a) Lindemann III. Theil, 205 old. — VI. Theil, 160 old.

(b) Anon. III. Rész. 6 old.

(c) Anon. XVI. Rész. 21 old.

(d) Anon. XXII. Rész. 28 old.

(e) Anon. XXXIX. Rész. 41 old.

§. 4.

'S igazság az ő gondolkozások szerint.

A' régi Magyarok' Öseiről azt a' dicséretet teszi a' Történetírás: „*hogy nem kívánták a' másét: mert mind gazdagok voltak, lévén nékik sok barmaik, és élelményök elegendőképpen.*” (a) Mellyből az tetszik-ki, hogy náluk a' tulajdonosság, a' rend, és mind a' kettő eránt a' tekintet meg volt. Hogy onokáik is ismértek igazságot, maga a' nyelvökben találtató nevezet; a' közmondás pedig: *a' másét ne kívánd, a' magadét ne hagyđ*, azt miben helyhezgették légyen, világosan megmutattya. Erre mutat, hogy Pannonia földének felkeresésére is azon ügygyel indultak-el: mivel „*repülő hirrel hallották, hogy Attila Királyé lett volna, a' kinek nemzetségéből származott az Árpádnak Attya, Álmos Herczeg.*” (b) Sőt ebből még az is sugárzik, hogy közöttök, a' Rokonoknak kölcsönös öröködésök, már régi őseiktől hagyomány képpen vett, 's ismeretes törvény volt légyen.

Igazság ismerésöknök még világossabb kiadta pedig az ő Társaságos Szövetségöknök második czikkelye, hol az végeztetett: hogy „*valami jót a' magok fáradságok által szerezhethnének, abban mindeniknek része lenne.*” (c) Melly ígékben az igazság' főtörvénnyé: *kinek kinek a' magáét*, csak más szavakkal adattatik-elő, 's a' fáradság 's költség is mertetik titkon az osztály' igazságos 's kulcsának, a' közösen szereztetett jovaiban. De a' szerzödéseknök szentségöket, 's kölcsönösen kö-

(a) Anon. I. Rész. 4 old.

(b) U. az V. Rész. 8 old.

(c) Anon. VI. Rész. 9 old.

telező erejüket is több helyeken kimondották. A szövetséget, melyet magok között, a köz ügy végett kötöttek, *Almos* is, 's a' többi Vezérek is, hitökkel pecsételték. Valamint a hódolók részéről, a' hirtelenre a' büntetés (a), úgy a' szerződést megszegő Fejedelemre is, kimondatott az átok. (b) Nem volt elég, mikoron a' Magyarok' Szövetségéhez állott a' hét Kun Vezér a' maga seregével, hogy ők azt, a' mit *Almos* Hercegnak szóval fogadtak, az esküvésnek hitével is, pogány módra megerősítették; hanem *Almos* Herceg is, és az ő Fő emberei, ugyan azon hittel, és esküvéssel, ő nélkül magokat viszont lekötöztették". (c) — Azonban úgy látszik, hogy miképpen más nyers népeknek önnön csoportyok szűk korláttyain túl nem egy könnyen terjednek ki társaságos érzeményeik, 's e' szavaknak: *idegen* és *ellenség* náluk ugyan azon értelmök vagyon; (d) a' Magyarok is csak feleik, szövetséges társaik eránt ismerték magokat köteleseknek az igasságra; az idegeneknek személlyekre, jóvaikra, gyermekeikre nézve pedig azt tartották: a' ki győzi, az birja. Mint hajdan a' Gallusok, *Livius* bizonyosága szerént, a' Romaiaknak világosan megmondották, hogy az ő jussok a' fegyverből áll, és hogy az mindennek igaz Ura és birtokosa, a' ki erősebb. (e) Ezt az ő bánások módgyából az idegenekkel majd bővebben (II. Rész. §. 3.) megláttjuk.

(a) U. az VI. Rész. 4-dik czik. 9 old.

(b) U. az VI. Rész. 5-dik czik. 9 old.

(c) U. az X. Rész. 13 old.

(d) Az Emberi nemzethek Történetei I. Kötet 166 old.

(e) *Livius* L. V. c. 35.

§. 5.

Házi érzeménnyek.

A' Magyaroknál, minden nyerseségök mellett is, kevés ugyan, de szép vonásra találunk övéik eránt emberséges érzeménnyeknek. Az idegenekkel való párosodást vérök' rongálásának, megfertőztetésének tartván, Feleséget csak a' magok' nemzetségekéből vettek. (a) Hiteles bizonyyságot tön ezen törvényökről Rudolf Császár' Követe előtt Konstantzinápolban egy Ázsiai rokonok. (b) E' megörökösödött szokásból folyt I. Mátyás Király' boszonkodása is a' Csehek, és Németek ellen, hogy honniival házasságokba, 's sógorságba kezdettek keveredni. (c) A' Férj a' maga izmosb voltának érzelmében, hogy a' nőt, a' kit úgy vett vala, mint Atya pedig gyermekét, kinek ő lételt, és táplálást adott, a' maga tulajdonának nézte légyen, nem is kételkedem. Ezen érzeménnyek az uralkodására, 's közönséges voltára mutatnak a' fellebb (I. Rész. §. 10.) előho-

(a) Otrókoczy Orig. Hung. Parte I. Cap. X. §. 21.

(b) „Éppen azon időben érkezék Amuráth Császárhoz a' régi Magyarok' honnyából egy Követ, midőn Rudolf Császár' követte is Konstantzinápolban vala. Meg értvén az egy Európai Magyarok ott létét, ötöt minden tisztességgel meg hivatván, hozzá érkezttével hazai nyelven nyájasan kezdte szállítani; 's egyről másról beszélgetvén, hallom, úgymond, hogy ti minden idegenekkel öszve vissza házasodtak; a' mit midőn a' Császári Követ nem tagadna, ez az oka, felele ő, hogy a' ti régi vitézségtök, mellyel egész Európát 's Ázsiát rémülésbe hoztátok, bennetök megcsükkent, 's a' külső ellenség' martaléki lettetek. Mi a' ti rokonitok, annyira örizzük nemzetségtök' vérét, hogy az idegenekkel való öszveelegyedést — nemzetünknek régi törvényéhez képest, fő bűnnek állittunk. Innét vagyon, hogy e' régi fertőzetlen nemzet, melly vad, 's durva népekkel vagyon körül véve, önön erejével akármeddig dühös ellenségnek is, minden időben meg tudott felelni.” Czvittinger Bibliotheca Script. Hung. p. 52. Deseric. de Initiis ac Majoribus Hung. Libr. II. Cap. 7. 204 old.

(c) Praef. Decr. VI. 1486.

zott történetek, mellyek szerint olly kevés szabadsággal bírtak a' magzatok, hogy még feleséget is nekik az Attyok vett légyen; arra, hogy a' Nő a' maga Férjét közönségesen Urának nevezte. Abból, hogy a' Férjök' testvéreitis, Bátyyát ugyan öregbik, ötsét pedig kissebbik, Uroknak hívták, vagy az a' következés, hogy több testvéreknek csak egy nőjök vala; vagy, ha több nőjök voltak is, azok, miképpen más jovaik, mindnyájokkal közösek, mindnyájoknak tulajdoni voltanak: mint e' rút szokást a' Vörös Tenger' mellékein, némelly halevő népeknél, 's a' régi Maszszagetáknál, 's ehez hasonlót a' hajdani Britteknél láthatni. (a) De a' pusztá nevezetnél erősebb bizonyságok hárítták-el rólok 'e' mocskos gyanút. Már az ő őseikről az mondatott: hogy, „a' maga feleségével kiki megelégedett.” (b) Innét, „*Ugek* az *Almos'* Attya is, csak magának vevé feleségül *Eunedubelian'* Herczegnek egy *Emeső* névű leányát;” (c) valamint utóbb *Almos* Szittyában magának vevé némelly Fő-Vezérét (d); 's *Othum'* felesége özvegységre jutott, hogy az ő Férje, Csanád által, megölettetett. (e) Mellyekből nyilvánságos, hogy nálók kinek kinek magának, 's csak egy felesége volt; a' Férj' testvérinek Uralása tehát a' régi Magyar Aszszonyoknak szíves érzékenységeket, 's Férjök eránt való tiszteletöket bizonyíttya inkább, melly szerint még azoknak rokonnyaikat is megbecsülték. — Ur, parancsoló lévén a' Férjfi a' háznál, párjában az

(a) Frid. Aug. Carus Ideen zur Geschichte der Menschheit: Nachgelassene Werke VI Theil. Leipzig 1809. 317 old.

(b) Anon. I. Rész. 4. old.

(c) Anon. III. Rész. 6. old.

(d) Anon. IV. Rész. 7. old.

(e) Anon. XI. Rész. 15. old.

engedelmességet, a' csendes erkölcsöt, nagyon megkívánta, 's kiki irtózott a' kardos, versengő, férhas aszszonytól. Innét vette eredetét a' példa beszéd: *megódd magadat szakállos aszszonytól.*" És mivel őtet nem csak nőnek, hanem házasságnak is tartya vala, míg maga a' vadászathoz, halászhoz 's a' t. kinn fáradott, a' házi gondokat ő néki kellett viselnie. — Azonban a' Magyar Férjfiakról nem lehet mondani, hogy úgy bántak volna hűtveseikkel, mint a' vad Osztyák a' maga feleségeivel, a' ki azokat csak úgy tekintette, mint szükséges házi barmait. " (a) Ő nekik a' jóvak' szerzésében övéikre volt kiváltképpen függesztve a' gondgyök (b); melyekben még az ő holtok után is, az özvegy, 's a' gyermekek — mint *Othum*' özvegye a' maga Férjének Várában, míg férjhez nem ajándékoztatott (c) — háborittatlan megmaradtak. Az Özvegyet azonban az elhunytak rokon közönségesen férjhez menni kényszerítették. (d) Továbbá láthatni *Szerencsen* (e), 's *Csepelen*, (f) hogy a' Hősök, míg magok táborban jártak, Feleségeiknek, gyermekeiknek legbátorságosabb helyeket rendeltek. Sőt mindenkor — a' mi bizonyos jele a' szeretetnek, 's szíves kéméllésnek, szolgálók állottanak késszen Aszszonyaik parancsolattyaikra. (g) 'S nem vala hallatlan dolog, hogy eszesebb Nők kedvességeikkel, Férjeiknek szívőkön uralkodást is tud-

(a) Lindemann V Theil 200 old.

(b) Anon. VI. Rész. 9 oldal.

(c) Anon. XI. Rész. 15 old.

(d) Arra mutat Sz. Istvánnak az özvegyek 's árvák eránt hozott törvénye, Decr. Lib. II. Cap. XXIV. hogy szokásban voltak légyen ő előtte az e' féle erőltetések.

(e) Anon. XVII. Rész. 22. old.

(f) Anon. XLIV. Rész. 46. old.

(g) Anon. XI. Rész. 13 old. — XLIV Rész. 46 old.

tak szerezni magoknak (a). A' Szülőknek magzattyaikhoz vonzó szives hajlandóságoknak bizonyossága a' gondoskodás is, melyet nem csak táplálások, hanem életök' módgyához képest való nevelésök eránt is mutattak. Idején korán lelkökbe oltva találtatik azoknak a' magok istenes szertartásaikhoz, 's honni szokásaikhoz való ragaszkodás, mint az ő megáltalkodásokból látni, melyet még a' keményebb törvények is alig hajthattak meg. Testöket pedig — hogy utóbb minden viszontagságokat türni erősen tudgyanak, gyakor vadászat, 's a' véle járó éhség, szomjúság, hideg, meleg, 's fáradság által keményítették; (b) 's őket már kiseded korokban kézijakkal, 's nyilakkal jádzadoztatván készítették a' hadba. (c) Az ősök, az ő tisztos korok, megérett tanácsaik, hosszas tapasztalásaik által, minden háznépnél különös tekintetben valának. A' gyermekek pedig, az ő onokáik, természetesen szelédebb voltokért, kedvezéseikért, pártfogásokért, őket még szülőiknél is jobban szerették: innét az ő nevök *Jobbatya Jobbanya* lön. Általában az ősöknek, Szülőknek, magzatoknak, 's rokonoknak kölcsönös egymást megbecsülésökre, szeretetökre mutat a' gyengéd nevezet, mellynél fogva egyik a' másikat *Édesnek* hívja vala; arra, egymás' örömében, vagy szomorúságában az ő szives részvételök. Miképpen örvendeztek *Ugek'* Herczegnek rokoni, mikor néki *Almos* fia született! (d) Minő gyászba, 's bánatba merülve látni mind-

(a) „Ez az Aszszony, a' mint iratik, férfi szívvél, és okossággal bírván, mind a' fejedelmet, mind az Országot igazgatta;” *S a r o l t á r ó l* írja Virág Magyar Századok XI—XIII, Budán 1808.

(b) Anon. VII. Rész. 10. old.

(c) Anon. XLVI Rész. 49. old. — LII. Rész. 56. old.

(d) Anon. IV. Rész. 7. old.

nyájokat, akár mellyik rokonnyok' sírjánál!
(I. Rész §. 11.)

§. 6.

Tisztaság szeretetök.

„A' Szittyák nem voltak paráznák”: így emlegetik, a' régi történetirások Eleink' őseit. (a) Onokáik bátor sokakban elütöttek tőlök; a' tisztaságban mindazáltal hív követőik voltak. Milly megvettetést, 's rút nevet vonzott magára *Marót* a' Magyaroktól buja szerelmei által? — „*Mén Marótnak* nevezték, mert több szeretői voltanak néki.” (b) A' társalkodásban természet szerint kevés beszédűek (c), 's tisztaság szeretők, még az aszszonyokkal való hahotás nevetkezést is buja ember' tulajdonának tartották, 's az illyes lengeteg férjfiakat a' kaczaj üzéstől, jád-zi magok viselésöktől, megvetve *kaczérnak* mondták. „Kegyetlenséggel viselték hadaikat: rablás, öldöklés, pusztítás jár vala vélök; de mikor az Istennek szentelt Szűzek' egész gyülekezetét, vagy valamelly Városnak lakósit, együl egyig kitörülték is az élők' számából, soha mindazonáltal erőszakvétellel, szűzességfertőztetéssel, lélekgyilkolással e' pogány barbárokat vádolni nem lehetett.” (d) Nem utolsó segéd eszköze volt bennök e' tisztos erkölcsnek a' sanyarúbb élet; az éhséggel, 's szomjúsággal öszveköttetett vadászat; a' fáradságos fegyverforgatás, 's lovaglás. E' munkáknak közepette meg lankadván a'

(a) Anon. I. Rész. 4. old.

(b) Anon. XI. Rész. 15. old.

(c) „Natura taciti” Regino; Sándor István' Sokfeléjének X. Dar. 134. old.

(d) Fessler die Geschichten der Ungern. Erster Theil. I Band 330 old.

test, megvonnya magát a' természetnek leg hatalmasb ösztöne, 's más tárgyakra lévén függesztve az elme, a' képzelődés is azok körül jádadozik; és így bátor el nem oltatik is a' más nemhez való vonzódás, szenvedelemmé mind azáltal nem hevülhet: ők is átalok — mint más vadász népek, a' szerelmes enyelgésekre, édelgésre el fásultak.

„Szép volt a' hajdani együgyű szerelem,
Édes keserűvel vegyesült sérelem;
Ha jött is hiv szívre kurta kis gyötirelem,
Annál becsesebb volt a' vett győzödelem.” (a)

§. 7.

Vendégeskedéseik 's mulatságaik.

A' régi Magyarok minden áldozataikat, innepeiket, különös örömeiket, sőt rokonnyaik 's baráttyaik' halálából származott szomorúságokat is lakozással szokták béfejezni. Diadalmasan megszállván Ungvárt, negyed napig (b), valamint a' hirre, hogy Alpár' táját, a' Sajó vizéig a' Magyaroknak átengedte Szalán, Árpád Herczeg' udvarában harmad napig, nagy vendégséget tartottak. (c) Hasonlóképpen Szabolcs, Thas, és Tethetem — jó barátok — a' Meszesi részekben öszvetalálkozván örömeikben, legott vendégséget ütötenek; Árpád pedig és az ő Fő emberei győzödelmekről tudósítatván, egész héten nagy pompáson, és vígan ettek, és ittak, és majd nem minden nap megrészegedtek, ennek a' nagy örömeinek megtörténéséért. (d) Így vigadtak vala

(a) Két Nagyságos Elmének költeményes szüleményi. Hőzre bocsátotta Révai Miklós. Posonyban 1789. 199. old.

(b) Anon. XIII. Rész. 16. old.

(c) Anon. XVI. Rész. 21. old.

(d) Anon. XXII. Rész. 27—8 old.

akkoron is, mikoron *Leel, Bulcs, és Botond*,
Zágráb, Poséga, és *Valkó Várának* megvétele
 után haza érkezének; (a) így mikor *Uzsubu* és
Eöse Wezprém Várát elfoglalták, hol a' *Romai-*
ak előlök a' *Séden* éjtszaka titkon, 's lopva ál-
 talusván (a' honnét azt a' folyó vizet *Lopontsón-*
nak nevezték) tőlök való féltőkben elfutottak (b).
 Torjaikat már fellebb lerajzoltam (I. Rész §. 11).
 — Lakodalmaikat — evésben, ivásban muzsiká-
 val, tánczal 's víg éneklésekkel tartottak, 's kö-
 zönségesen részegséggel végezték. Eledeleik már
 Baskirban vad állatok', csordabeli marhák', hu-
 sából, halból, főve, sülve, téjből, és más egyéb
 készítményekből állottak. Vagynak, a' kik azt
 állitják, hogy a' húst nyersen ették légyen.
 (c) Ugyan ezt hirdették régi *Irók* a' *Tatáro-*
król, Mongolokról, 's Kalmukokról is. Azonban
Pallas, Gmelin, Falk, 's több mások, kik az O-
 rosz Birodalmat egész *Sináig, és Kamotsáig* meg-
 járván e' népeket meglátogatták, azt beszéllik,
 hogy olly vad nemzetre sehol se találtak, melly
 a' húst nyersen enné: mert ámbár némellyek nem
 főzik, de még is megsütik. " (d) Igaz saját Tör-
 ténetírónknak a' szavai: „ Sok napokig pusztá
 helyeken jövé, és Étel vizét, tömlőkre ülven,
 pogány módra által uszták, és nem akadtak soha
 valami Városnak, vagy emberi lakásnak nyom-
 dokára, sem pedig az embereknek munkáját
 nem ették, a' mint előbb szokták vala; hanem
 hússal, és halakkal élődtek, mig Orosz Országba

(a) Anon. XLIII. Rész. 45 old.

(b) Anon. XLIX. Rész. 51 old.

(c) „ Gens Ungarorum illo tempore, tam belluina, tam in-
 culta fuisse narratur, ut carnibus crudis, humano vero
 sanguine uteretur ad potum. " Godefr. Viterb. Sokféle X.
 Dar. 135. old.

(d) Sándor István Sokféle X. Dar. 135 old.

nem érkeztek.” (a) De ezek csak azt bizonyították, hogy a' csupa hússal, és hallal való élődésre őket a' kénytelenység vitte, előbbi honnyokban pedig más készítményekkel is éltek volt. A' nyers hús, evést, vagy e' Zsivatagban volt életök' módgya, mellyen keresztül utaztak, vagy az terjesztette-el a' külföldön Eleink felől, hogy a' nyers szalonnát szint' ugy ették, valamint még most is a' köz emberek. Azonban minekutánna szerencsés győzödelmök után az Oroszok nekik „ esztendei adót, és ezen fellül élelmet, ruházatot, és egyéb szükséges dolgokat ” (b) adni kénytelenek voltak; ők pedig tovább is szerencsések, a' sok ajándékok, 's foglалások által gazdagabbak lettek; el lehet gondolni, hogy bizonyára a' Pannóniai nagyobb Urak kint frissebben is, bévebben is kezdetek lakozni; 's módgyok esvén válogattatabbakra törekedni. A' részegeskedésre való hajlandóságot — még pedig a' Fő emberekben, saját Történetírónk által talállyuk megjegyezve (c). „ A' Bort a' Magyaroknak már magokkal kellett hozniok a' Finnek közé: mert későbbben hozzájok a' Tatár *Arak*, vagy a' Finn-Tót-Latán *Vina* közelebb volt volna.” (d). Nem volt-e vallyon egy a' Magyarok' Bora a' hajdani Hunok' *Boza* névű italával, mellyet ők kölesből 's vízből készítettek, 's Dagestan Országban, melly Perziával 's a' Sártengerrel határos, ma is feltalálni? (e) — Az ivás t. i. 's többnyire a' részegségig,

(a) Anon. VII. Rész 10. old.

(b) Anon. IX. Rész. 12. old.

(c) Anon. XXII. Rész 27—8 old.

(d) Fessler említett munkájában I. Theil I. Band a' hozzá ragasztott Tablák' másodikán: Wein.

(e) Marschall von Biberstein Beschreibung der Länder zwischen den Flüssen Terek und Kur am Caspischen Meere. Frankfurt 1800.

legkedvesebb multságok volt minden miveletlen népeknek. A' régi Persák felvidulás', 's bátorság' kedvéért részegítő italokkal hevítették-fel véröket. Mennyire nevededett légyen pedig már akkorra náluk a' duskáskodás, luxus, a' lakodal-
makban, mikoron átkelvén a' Dunán *Etele Vá-
rosát* elfoglalták, az ott tartott nagy vendégség-
nek leírásából megláthatni. „Itt megtelepedvén
mindennap nagy vigan lakoznak vala egymás
mellett ülvén *Etele* Királynak palotájában; és
mindenféle öszvezengedező muzsikákkal, a' hár-
fáknak és sipoknak édesdeden gyönyörködtető
szép hangjával, és ama' Tréfásoknak minden
nyájas énekivel magokat mulatták. Az ételök, és
italok a' Herczegnek és a' Fő embereknek arany,
a' vitézeknek pedig, és a' köznépeknek ezüst e-
dényekben vitetnek vala be. Mivelhogy a' kör-
nyűl fekvő országoknak minden jovait az Isten
az ő kezökbe adta vala, bőven és frissen lakoz-
nak vala minden hozzájok jött külföldi vendégeik-
kel együtt. Elkor pedig vígasságnak okáért húsz
napokig maradtak vala; és az alatt a' Magyar Vi-
tézek mind páripákra ülvén a' Herczegnek színe
előtt majd csak nem minden nap, paissal, és dár-
dakkal igen nagy bajvivási multságot tesznek
vala. A' többi ifjúság pedig kézijjakkal, és nyi-
lakkal jádzadoznak vala.” (a) Eleinknek minden
multságaikban közönségesen első volt az evés,
ivás; közben Dalosaik ivó, vagy szerelmes, vagy
történetes énekeket zengtek, — mellyeket Sip,
vagy Hoboz, (chelys) későbbben Duda szó kísért,
vagy váltott vala fel, — vagy pedig tréfás bohó-
ságokat, 's alakos játékokat űztek. (b) Hogy a'
táncz is — akkor talán, mivel e' név a' Németek-

(a) Anon. XLVI. Rész. 49 old.

(b) Calani Attila Cap. XXIV. 143 old. Bel' Jegyzése g) alatt.

től láttatik kölesönözve lenni, lejtő — mind menyekzőikben, mind lakodalmaikban, mind más mulatságaikban divatban volt légyen, más egyéb módgyai között a' vigadásnak, nem lehet kétségbe hozni. Az Etelevári nagy lakodalomban felőle ugyan legkissebb emlékezet sincsen: de talán csak azért, hogy azt a' Magyaroknál nem előre való készüllettel, 's feltétellel járták; hanem egyedül akkor, és azok lejtöltek, vagy ugráltak a' síp 's a' t. szóra, mikor, 's a' kik elevenebben megvalának hatva az örömtől. És így nálók a' táncz nem pusztá szokás; hanem a' hevesb örömmérezetnek kiadta, 's röpösése volt: 's a' Hősöket a' dicső győzedelemből serdült öröm szint úgy tánczra hevítette lakodalmaikban; mint a' Jegyeseket első szerelmök' hevében boldogságok' képzelete. A' legvadabb népek' inacskáit is mozgásba hozta a' Muzsika, 's valamint a' Kútő, a' mellyből az öröm származik, külömbféle, 's az indulatok sem egy természetűek, mellyek véle öszve szoltak elegyedni; kiadta sem lészen egy forma. Másképpen mozgattya az inacskákat a' büszkeséggel, másképpen a' szerelemmel elegyes öröm. Lassú, negédes a' maga erejében, dicsőségében büszke Vitéznek a' lejtölése, táncza; vidámabb, fürgébb a' szerelmeseké. Nálók is más forma volt a' *vitézi*, lassú; más a' *páros*, frissebb, ugrós táncz. Illy halk lépcsöléssel járta kenyér mezején a' diadalmas *Kinisy* is, a' halomba hordott testek körül, egyiket szájába ragadva, a' maga hősi tánczát. (a) Ezek a' mulatságok pedig közönségesen addig tartnak vala,

„Mig váltott tréfák, 's poharak közt
Mulva az éj, a' hűss regg elszéleszti homáallyát,
És seregét a' vig lakozóknak.”

(a) Bonfinii Rerum Hung. Decad. Editio Septima, Lipsiae 1771. 630. old.

Más nemzettségbeliekkel való báná-
sok módja.

Régi dicséret Eleinknek Őseikről, hogy „a Szittyai nép igen bölcs, és szeléd volt légyen.” (a) Ez az ő tulajdonságok is, más egyéb vonásaikkal együtt, a' nemzetnek korábbi civilisatiójára mutat; melly az ő onokáikban — a' népeknek egymásra való tolongásaik által okozott, 's vadabb nemzetek közé, 's szomszédságába lett vándorlásik közben, szükségképpen alább alább szállott ugyan, de egészen el nem törültetett. Mind azok a' kik Kúmánál telepedének-meg a' Persákkal; mind azok a' kik Baskirba költöztek a' Finniai népekkel, századokig szép egyességben éltek. Pannóniába lett kijöretelekkor Baskirok, Sirjének, Wogulok, Kunok, Oroszok, Hálitsiak hozzájuk társasodtak; 's azokat foglaltsaikkban magokkal egyaránt osztoztatták. (b) Valamint a' Pannonok közül magokkal Tótokat is vevének-fel hadi társaságba (c); földeket, és örökségeket ada *Árpád* sok külföldi Jövevényeknek (d); *Taksony* Bolgároknak, Besenyőieknek (e); *Geiza* felette sok Németeknek. (f) Általában valakik hozzájuk jövének, mind azokat különös szíveességgel vendégelték. Így *Árpád* átkelven a' Dunán, 's elfoglalván Etele városát „bén, 's frissen lakoznak vala, ő maga, a' Fő emberek, és vitézek, minden hozzájuk jött külföldi

(a) Anon. I. Rész. 4 old.

(b) Fessler Geschichte der Ungern, I Theil, I. Band 255 old.

(c) Anon. XXXIII Rész. 36 old.

(d) Anon. XLVI Rész. 49 old.

(e) Anon. LVII Rész. 63 old. — Sokféle XI Darab 8 old. Bissen.

(f) Fessler említett munkájában 327 old.

vendégekkel." (a) Hasonlóképpen mikor *Leel*, *Bulos*, és *Botond*, Zágráb, Posega, és Valkó Várát megvévén második esztendőre nagy győzdelemmel *Árpád* Herczeghez vissza tértek; „nagy öröm lett a' Herczegnek egész Udvarában, és nagy vendégséget ütöttek, és minden nap vígan lakoznak vala a' Magyarok külömb külömbféle nemzetekkel egygyütt." (b) Ezek mind megannyi bizonyosságai barátságos szívölnek. Azt ugyan nem merem mondani, hogy mind ezen kedvezéseik nemes szándékból folytak; vagy a' legtisztább ingerektől mozgattattak légyen. A' felvilágosodás, és csinosodás századgyában sem tudtak még egygyé lenni a' *Politica* szabásai az Erkölc törvényivel: itt sem emelkednek még a' cselekedetek a' tiszta emberség fényességére. Azoknak egy része náluk is, embert a' maga hasonlójához vonzó ösztönnek mutatkozásai, más része a' haszon nézet fortélyi valának. Mind ezen külföldiek — kik mindjárt *Árpád*hoz gyűlni kezdettek (c), *Takson*hoz pedig már számossabban külömb külömbféle nemzetekből öszvetődültek (d); hadaikban, nékik különösen jó szolgálókat tőnek. (e) Azonban minden nyers népek fellette érzékenyek azokra nézve, a' mik nékik rövidséget szerzeni láttatnak: innét az ő boszúállásoknak egyéb határa nincs az elfeledésnél, és ellentállásnál. (f) A' Magyarok is hirtelen haraguk lévén, könnyen megbántódának, 's ekkor vége vala minden barátságnak: mert „nem lett

(a) Anon. XLVI Rész. 49 old.

(b) Anon. XLIII Rész. 45 old.

(c) Anon. XLVI Rész. 49 old.

(d) Anon. LVII Rész. 62 old.

(e) Anon. XLIII Rész. 45 old.

(f) Iselin Geschichte der Menschheit I. B. 269 old.

volna e' világon semmiük, a' mit elveszteni fél-
tettek volna, ha valaki őket boszúval illette. (a)
Annak tartották pedig vívásaiknak a' fegyveres
ellentállást; szándékoknak, ha az törvénytelen
volt is, akár mi módon való gátlását; sőt a' leg-
kissebb dolognak tőlök való megtagadását is.
E'koron elfelejtve minden előbbi kedvezések, szol-
gálatok, mindenek dühösségöknek áldozatává lő-
nek. Rabokká tétettek a' magokat védő lelkes
polgárok, a' legsanyarúbb munkákra szorítva, 's
kiszakasztva öveik kebeléből; magzattyaik el-
szedetvén eladattak, vagy elajándékoztattak. Mig
engedett *Szalán*, szent volt a' békesség (b); de
alig kezde ellene mondani az ügyetlen követelé-
seknek, legottan *Leel* a' tábori kürtöt kezdé va-
la fúvni; *Bulcs* pedig a' Zászlót emelé, hogy ő
véle megviaskodnának. (c) A' Munkács táji Tó-
toknak, 's az Erdélyi Oláhoknak sem volt leg-
kissebb bántalmok is tőlök; mert amazok „ám-
bár *Szalán* Herczegnek emberei voltak volna is,
mindazonáltal nagy tisztelettel, és félelemmel
szolgálnak vala minden élelemre szükséges dol-
gokkal, valamint a' magok Uroknak illik, — 's
mint a' szolgálk tulajdon Uraiknak, úgy hízelted-
nek vala a' Herczegnek, és az ő Fő embereinek.”
(d) ezek pedig „látván a' magok Uroknak halá-
lát, önnként kezét adván, Uroknak választották
Tehetemt, és hitőket néki esküvéssel megerősí-
tették.” (e) *Mén-Marót* elszántabb 's hívebb
jobbágyinak ellenben már sokkal bajosb volt
Szatmárban a' dolgok. Berontván a' várba *Sza-*

(a) Anon. I. Rész. 5 old.

(b) Anon. XVI Rész. 21 old.

(c) Ugyan az XXXVIII Rész. 40 old. — XXXIX Rész. 41 old.

(d) Anon. XII Rész. 16 old.

(e) Ugyan az XXVII Rész. 31 old.

bolcs, és *Thas* „a' kiket közülök megragadhatának vaslánczokra kötöztetvén őket, a' tömlőcznek setét mélységére hánták, és a' lakosoknak fiaikat zálogba vették.” (a) Így járt a' derék *Zobor* is a' maga Nyitrai embereivel. (b) És ez csak azért: mert egy láttatra, szóra nem hódoltak. Így a' legkissebb megbántás ő bennök az igasságot zabolátlan latorsággá, a' jó akaratot ellenséges gyűlölséggé, változtatta. Későbbben pedig kiváltképpen az ifjú *Zolta* gyáva kormányza alatt, a' mint mindjárt (II. Rész. §. 10.) megláttyuk, vadabakká lettek, mintsem Baskirból jöttek volt; 's a' külföldiek eránt minden igasságérzésök elaludt, 's minden emberségből kivetköztek.

§. 9.

Kevélységök.

A' külömbféle drága ajándékok, mellyekkel nékik az idegenek kedveskedtek, (c); 's önnön Fejedelmeiktől pazarolva gazdagíttattak (d); az a' megalázódás, mellyel a' meggyőzettek előttök békességért esdeklettek (e); a' szerencsés győzelmek, mellyek által minden hely, a' mellyet a' lábok nyomott, az övéjek lett (f); az a' félelem, mellyel a' pannóniai népeket eltelve látták (g); az élés' szebb, 's jobb módgya, melly által minden szükségük, valamerre mentek min-

(a) U. o. XXI Rész 26 old.

(b) U. o. XXXVII Rész. 39 old.

(c) Anon. X. XI. XVI. Rész.

(d) Anon. XXX. XL. XLVI. és más Rész.

(e) Anon. IXI. XI. Rész.

(f) Anon. XX. Rész.

(g) Anon. XII. XX. XXXIII. XL. XLIV. XLVIII. Rész

denütt felesleg kielégítették (a); minden indulatokat fellázasztott kebelökben, kiváltképpen pedig kevélységöket annyira nevelte: hogy már *Opafarkas* kint, ki Erdély lakósirol azt mondgya vala: „hogy az egész világ emberinél hitványabbak, minthogy Oláhok, és Tótok volnának,” (b) más nemzeteket megvetni kezdettek „*Thas, Szabolcs, és Tehetem* pedig a' Meszeszi részekén öszvetalálkozván, mindenik a' magagyöződelmeivel dicsekedett (c); 's látván, hogy Uroknak majd többnyire mind meg hódoltatták annak a' földnek nemzettségét Erdélyig; akkor nagyon felmagasztaltatták annak a' földnek lakósi felett. (d) Magok a' hét Kapitányok is énekeket csinálának magokról, 's azokat énekeltek, a' világi dicséret 's nevök' kihirlesztelése végett: hogy az ő maradékik ezeket hallván, szomszédik 's barátik előtt büszkén kérkedhessenek (e). Söt közönségesek lévén az ingerlő érzemények, az azokból serdült büszkeség is az egész nemzetnek tulajdonává lett; melly a' maga gonosz fajzattal, millyenek a' maga meghittség, indulatosság, düh, boszúállás, mind magokra a' Magyarokra, mind egész Európára nagy veszélyeket árasztott.

„Nincs menedék, e' társak hol pusztítani kirontnak:

Templomok, Oltárok leomolnak,
A' Várok dülnek, palotákat lángba boríttják,
Vér, és testhalmok fedezik-bé
A' kivirított tért. A' jámbor nyögni se mervén
Ott, barlangba szalad panaszkodni.”

(a) Anon. IX. XII. XX. Rész.

(b) Anon. XXV Rész.

(c) Anon. XXII Rész.

(d) Anon. XXIII Rész. 28 old.

(e) Thuróczi Chron. Hung. Part. II. Cap. IX. 33 old.

§. 10.

Pénzre vágyások, 's elvadulások.

A' Pannóniai gyáva népeknek meghódításokkal, minden földnek Uraivá' lévén, már arany, és ezüst után áhitoztak, melyet a' szebb élet' 's nagyobb fény' egyetlen egy eszközének lenni megismertek. E' végett már *Árpád* alatt számos csoportokkal Bajor, Olasz Országra ütvén, legelsőben is a' *Nonantulai* Klastromnak gazdag kincstárját rabolták ki. Azután *Lutuárdot* a' Verczelei Puspöket, ki véletlenül kezökbe akadt, fosztották meg, hasonlíthatatlan, 's minden emberi becsüt fellül halladó kincseitől, sőt meg is ölték.

(a). E'koron a' rablást még inkább meg szeretvén, *Zoltán*ak gyenge kormányja alatt, arra szinte rendes készüléteket tettek. Az Igazgatók közül, t. i. kiket ifjúsága miatt melléje adának, némellyeket a' Hadnak Vezérivé rendelték, kikkel külömbféle országokat pusztitanának. (b) A' mint valósággal Német, Francz, Olasz Országokat, — nem azoknak meghódításokért, hanem kincseikért, több ízben megfutották.

„Kárhozatos rossz arany! az aranynak vétke ez inkább:

E' minden rosznak kútfeje, 's tellyes ere.

A' mig бүкfa pohár mértékletes asztalon állott,

A' boszszús harcznak senki se tudta nevét.”(c)

Nevelte mind hadba való vágyásokat, mind pénzszomjokat, hogy erőtelen Fejedelmek, 's kétségbe esett Városok a' békességet tőlök drága pénzen vásárolták. Így Lajos, Nagy Károlynak utolsó csemetéje, azt nagy summa pénzen, és

(a) Fessler u. o. 269. old.

(b) Anon. LIII Rész. 57 old.

(c) Révai Miklós Elegyes Versei. Pozsonban 1787. 7. old.

esztendőnként való adón (a); Pávia Városának kevély, de értetlen, Polgári nyolcz köből ezüstön, melyet hamuvá égett városoknak füstölgő romladéki alól kellett felásniok (b); Konstantzina pol iszonyú költséggel; (c) az ifjú Berengár tíz köből ezüstön, melyet a' Polgároktól, Templomoktól, Klastromoktól zsarolt, (d) szerezték meg. Ezen fellül jobbára mindenkoron igen szerencsések voltak rablásaikban. (e) Felgyúllasztva így lelkökben az alacson pénzrevágyás a' legbátrabb ellentállások, a' legnagyobb veszedelmek, csak dühösségüket nevelték, (f) 's ekkor mint a' megsebesített Oroszlányok fogcsikorgatva rohantak ellenségeikre, 's mint a' nádály, úgy örvendeztek az emberi vérnek kiontásán (g): azzal a' külömbiséggel, hogy mikor ez eltelve levál az emberi testről, a' Magyarok minden veszedelmek, megverettetések mellett is — melyeket Geizáig szenvedtek, vastagodott kívánsággal még telhetetlenebbek lettek. Az embereknek t. i.

„Am kívánságokat az Isten betöltse,
Arannyát tékozló kezével kiöntse,
Fénylő gazdagságit tárházokba hintse,
Még is nálók marad kívánság' bilintse.” (h)

És Európa már a' nevökre is rettegett. Az öldöklés eszközeit hordozván kezeikben, népet, városokat, falukat feldúltak; mezők, erdők, marhák prédáikká lettek; 's mindenütt pusztulást,

(a) Fessler U. o. 275 old.

(b) U. o. — — 279 old.

(c) U. o. — — 282 old.

(d) U. o. — — 289 old.

(e) U. o. 277. 285. 287. old.

(f) Anon. LV. Rész. 60 old.

(g) Anon. XLIV Rész. 47 old. LV Rész. 59 old.

(h) Költeményes Holmi, Pozsonban 1787. 27 old.

jájt, sírást, éhséget, szükségét, nyomorúságot, inséget hagytanak magok után.

Horváth János,
Veszprémi Kanonok.

3.

Töredékek

Kazinczynak Erdélyi Leveleiből.

Bogártelke, Jún. 29-d.

Mit állottak-ki ma lovaim, mit magam, nem képzelheted, 's én szinte rettegek, annyiszor panaszlani előtted az út' alkalmatlan voltát. De viszont azt a' gyönyörűséget sem képzelheted, a' mit nekem a' szép nap ada. Maga ez méltó vala, hogy ide jöjjek, hogy magamat ma kifárasztam.

Csereimtől kínos érzések közt váltam-el. Rettegtem, hogy szemei engem többé meg nem látnak, ha útam Kraszna felé veendem is; melyet annyival inkább óhajtok, mert sem magával, az igen nemes lelkűvel, nem éltem-ki magamat, sem nagy kincseivel. — — — Az eső mindég esett, 's mind inkább romlottak az utak. Horváti, Gróf Teleki Lajos' gyermekeinek birtoka, balra maradt, 's egy óra alatt Perjére értem, egy nagy hegynék lábánál. Cserei megmondá, hogy ott hat ökör készen fog várni, mert meg akará kémélni lovaimat, 's a' mint a' faluba értem, a' szarvasfospont az úczán álla.

A' hely romantisch, 's jól hasonlít a' mi Zemplényi tót faluinkhoz Sztropkó' táján. Hoszzan nyúlt-el, noha kicsiny, 's a' dombokról sok apróbb patakok omlanak a' nagyba, melly a' hely-